

BETALTJÄNSTER OCH KUNDRÖRLIGHET

Rapport den 17 september 1998

(Dnr. 5816-97-019)

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Sammanfattning

Kap. 1 Inledning

- 1.1 Bakgrund och syfte
- 1.2 Metod
- 1.3 Avgränsningar
- 1.4 Internationellt tillämpade krav på betalningssystem

Kap. 2 Beskrivning av den svenska betaltjänstmarknaden

- 2.1 Nya aktörer, teknik, produkter och tjänster
- 2.2 Kundernas användning av olika betaltjänster
- 2.3 Beskrivning av de svenska betalningssystemen
- 2.4 Uppställning över de system genom vilka olika betaltjänster hanteras samt över de betaltjänster som erbjuds bankkunder
- 2.5 Förutsättningar för deltagande i dataclearingen, Bankgirot, Postgirot och RIX-systemet
- 2.6 Debetdragningar och krediteringar
- 2.7 Beskrivning av kontokort- och bankautomatmarknaden
- 2.8 Avgiftsstrukturen på betaltjänstmarknaden
- 2.9 Float
- 2.10 Information till kunderna

Kap. 3 Analys

- 3.1 Infrastruktur med flera gemensamma system
- 3.2 Krav som bör ställas på den tekniska utvecklingen av betaltjänster
- 3.3 Dataclearingen
- 3.4 Postgirot
- 3.5 Kundernas tillgång till betaltjänster
- 3.6 Avgiftsstrukturen på betaltjänstmarknaden
- 3.7 Float
- 3.8 Banks förhållningssätt mot kund respektive annan bank
- 3.9 Information till kunderna

Kap. 4 Behov av åtgärder

Bilagor:

- Bilaga 1. Tabeller avseende omfattningen av deltagandet i RIX-, Bankgiro-, respektive Postgirosystemet
- Bilaga 2. Översiktlig uppställning över de system olika betaltjänster hanteras genom
- Bilaga 3. Översiktlig uppställning över betaltjänster som erbjuds bankkunder

SAMMANFATTNING

Under de senaste åren har framstegen inom tekniken gjort att bankerna kunnat erbjuda alltmer sofistikerade alternativ till de traditionella betaltjänsterna. Nya producenter av tjänster har även etablerat sig på marknaden.

En förutsättning för att kunderna skall kunna tillgodogöra sig det ökade utbudet och fördelarna med den tekniska utvecklingen är att det inte byggs in faktorer på marknaden som hämmar kundernas rörlighet.

Mot denna bakgrund inledde Finansinspektionen hösten 1997 en utredning. Resultatet redovisas i denna rapport. Utöver en kartläggning av hur ett antal viktiga funktioner på betaltjänstmarknaden fungerar samt hanteras av inblandade aktörer dras ett antal slutsatser i rapporten. Avslutningsvis redovisas även åtgärder som kan bli aktuella. Beträffande de olika frågor som redovisas i rapporten görs sammanfattningsvis följande konstateranden.

INFRASTRUKTUR MED FLERA GEMENSAMMA SYSTEM

Den nuvarande strukturen på den svenska marknaden med ett fåtal betalningssystem med tydliga och öppna inträdeskrav framstår i allt väsentligt som väl fungerande. Till grund för denna bedömning ligger

- att samtliga aktörer bereds tillträde till de strategiskt viktiga systemen,
- att dagens samverkan mellan flera aktörer underlättar hanteringen av stora transaktionsvolymerna vilket bör sänka genomsnittskostnaden för instituten samt
- att ett begränsat antal system som hanterar massbetalningar underlättar den övergripande samordningen och

den avveckling av stora betalningar som sker i RIX-systemet.

De problem som avhandlas i utredningen rör därför inte den grundläggande strukturen på marknaden utan primärt vissa drifts- och tillämpningsfrågor.

När det gäller avgiftsuttagen från deltagarna i systemen ställs krav på objektiva och icke-diskriminerande villkor. Nischbankerna har gjort gällande att kraven inte genomgående uppfylls utan hävdar att avgifterna i vissa fall ligger på en oskälig nivå och inte grundas på normala affärsmässiga principer. I några fall prövar Konkurrensverket mot denna bakgrund om prissättningen kan anses konkurrensbegränsande, exempelvis prissättningen i Bankgirot. Det finns därför skäl att avvakta utgången av Konkurrensverkets prövning. För andra strategiska system finns rätt grundförutsättningar på plats; avgiftsättningen i RIX har ändrats, Samarbetsavtal om Dataclearing innehållande prissättning har träffats.

DATACLEARINGEN

Slutandet av ett multilateralt avtal om dataclearing samt ett samarbetsavtal har inneburit att det träffats en överenskommelse mellan bankerna om samarbete avseende vissa viktiga transaktionstjänster vilket i sin tur gör det möjligt för bankerna att erbjuda sina kunder ett varierat utbud av betaltjänster. Något krav på att Riksgäldskontoret och fondbolagen skall få påteckna Samarbetsavtalet i Dataclearingen torde emellertid inte kunna ställas. Överföringar till och från dessa aktörer kan ske såväl genom Post- och Bankgirot som via Autogiro.

**DEBETDRAGNINGAR I
DATACLEARINGEN**

Dataclearingsystemets konstruktion innebär att det genom s.k. debetdragningar kan ske uttag från konton utan att kontoförande bank har full kontroll över detta. Detta är en brist som gör att strävan bör vara att finna en bättre teknisk lösning och att, innan sådan hittats, begränsa antalet debetdragningar istället för att verka för en ökning. Användningsområdet för viktiga äldre typer av betalningsmedel som checkar, postväxlar och bankanvisningar skulle dock kraftigt begränsas om inte debetdragningar tilläts beträffande dessa.

POSTGIROT

Det är teknisk möjligt att göra överföringar mellan konton i Bank- och Postgirosystemet. För att dessa överföringar skall kunna gå direkt mellan kontona utan särskilda arrangemang krävs antingen att Postgirot Bank deltar i Bankgirosystemet eller att Postgirot Bank träffar bilaterala avtal med samtliga banker alternativt ett multilateralt avtal. Något krav på att sådana avtal sluts kan inte och bör inte heller uppställas. Det är aktörernas sak att själva avgöra vilka avtal de vill ingå.

**KUNDERNAS TILLGÅNG TILL
BETALTJÄNSTER**

De i utredningen ingående bankerna har tillgång till de gemensamma system som krävs för att tillhandahålla kunderna ett fullgott utbud av betaltjänster. Allmänheten erbjuds möjlighet att i någon form göra betalningar respektive överföringar till konton hos andra aktörer. Bankerna har uppgett att de vid tillhandahållandet av tjänster inte gör någon skillnad mellan olika bankers kunder.

Det finns ett samhälleligt intresse av att allmänheten har tillgång till fungerande kassatjänster. Staten har i avtal med Posten säkerställt att det finns en rikstäckande kassaservice.

Genom att Bankgirocentralen BGC beslutat låta Autogiro-tjänsten även vara öppen för finansiella transaktioner öppnas ett för kunderna billigare alternativ till de vanligtvis dyrare stående överföringarna.

Vissa banker har hävdat att kontoförande bank vid Autogireringar inte bär ansvaret mot kunden för obehöriga uttag. Det är en felaktig uppfattning som saknar stöd i lag.

Tillhandahållandet av telefon- och Internettjänster bör ses som ett konkurrensmedel för bankerna. Det är därför upp till varje bank att avgöra vilken service som skall ingå i dessa tjänster.

Mastercard och Visas regelverk innehåller ingen särskilt uttalad regel om att medlem är skyldig att låta annan medlem inom samma land få tillgång till dennes automater. Det torde dock kunna ställas krav på sakligt godtagbara skäl för att en medlem skall kunna vägra ingå avtal med annan medlem om automater eller spärra en automat från uttag med kort som är utgivna av andra medlemmar. På samma sätt torde sakligt godtagbara skäl krävas för att en medlem skall få spärra egna kunders kort från uttag i vissa andra medlemmars automater.

**KRAV PÅ DEN TEKNISKA
UTVECKLINGEN AV FINANSIELLA
TJÄNSTER**

Genom den tekniska utvecklingen kan bankerna erbjuda kunderna nya typer av tjänster som komplement till de traditionella standardtjänsterna. Alla tjänster kan dock inte utformas på ett sådant sätt att de kan användas av alla. Det är därför ett samhällsintresse att det på marknaden alltså erbjuds betaltjänster som kan användas av alla oberoende av deras personliga förutsättningar.

**AVGIFTSSTRUKTUREN PÅ
BETALTJÄNSTMARKNADEN**

Aktörerna på marknaden måste själva ansvara för prissättningen av sina tjänster. Detta gäller även för betalningsförmedlingen. Ingen statlig myndighet förfogar över sådan insikt och sådan detaljerad information att man löpande via prisregleringar kan bestämma avgiftsnivåer på bankernas betaltjänster och nödvändiga systemanslutningar. Det är inte heller önskvärt att annan än den som tillhandahåller en tjänst sätter priset på den.

När det gäller grundprinciperna för avgiftssättningen mellan bankerna finns numera en samsyn om prissättningsmodeller som bygger på en blandning av fasta och rörliga kostnader. Samtidigt kvarstår vissa frågetecken avseende avgiftsmodeller och avgiftsnivåer, bl.a. genom att avgiftssättningen i Bankgirot är föremål för Konkurrensverkets prövning. Konkurrensverket har här en viktig uppgift att påtala och åtgärda eventuella missförhållanden som kan anses ge konkurrens-skadliga effekter, t.ex. prisdiskriminerande villkor.

Bankernas prissättning mot kunderna bör vara fri inom olika produktområden. Bankerna utnyttjar i praktiken sina avgiftssystem som styrmedel ut mot kunderna. Detta möter inget hinder förutsatt att konkurrensen fungerar. Bankkunderna har då tillgång till flera alternativ.

Den prisinformation som bankerna lämnar om sina tjänster är emellertid inte alltid tillräckligt tydlig och lättillgänglig vilket får till följd att styrmekanismerna inte heller fungerar som det är tänkt på marknaden. Kundernas möjligheter att jämföra och välja försvåras vilket återverkar negativt på effektivitet och konkurrens.

FLOAT

Den tidsåtgång som uppstår genom den s.k. floaten fungerar som ett sätt för bankerna att ta betalt för överföringar mellan konton och har således inte enbart att göra med den tidsutdräkt som själva tekniken kräver.

Problemet med floaten är främst att den inte är transparent samt att det tar ett antal dagar innan de överförda medlen blir disponibla för mottagaren. En förbättrad information och moderniserad teknik skulle kunna medföra att kunderna fick olika typer av överföringar att välja mellan där bankernas kostnadsuttag sker genom att inslaget av float och ren avgift varierar. Antingen sker överföringen snabbt mot en högre avgift eller långsammare mot en lägre avgift. En sådan utveckling skulle antagligen gynna kunderna.

Om en bank väljer att belasta överföringar inom banken med produktfloat bör man på ett klart och tydligt sätt informera kunderna om detta.

Det är vanligt att inlåningsräntan på konton beräknas fr.o.m. bankdagen efter insättningsdagen. Om en insättning tas ut samma dag tillgodogörs således inte kontohavaren någon ränta för insättningen. Vissa banker gör gällande att ett s.k. valuteringsunderskott uppstår i dessa fall och debiterar därför kontohavaren en form av straffränta. Något kapitalmässigt underskott har dock inte uppkommit varför någon övertrassering av kontot inte har skett. Om banken vill tillgodogöra sig någon kompensation för att uttag skett samma dag skall det därför anges på ett tydligt sätt för kunden så att denne får klart för sig att det är förenat med en särskild kostnad, när insättning och uttag sker samma dag. Det är sedan kundernas sak att själva avgöra vilken betydelse detta villkor får för deras val av bank.

**BANKS FÖRHÅLLNINGSSÄTT MOT KUND
RESPEKTIVE ANNAN BANK**

Bankerna bör ha centralt fastställda rutiner för sin verksamhet av vilka bl.a. bör framgå vilka betaltjänster banken erbjuder sina kunder. Det är givetvis också viktigt att personalen verkligen följer fastlagda rutiner. Detta är en ledningsfråga. Ett problem kan här vara den konflikt som finns mellan en banks intresse av att kunden placerar sina sparmedel hos banken och det faktum att banken samtidigt är den som tillhandahåller de betaltjänster som gör det möjligt för kunderna att flytta över sina sparmedel från banken till andra institut.

INFORMATION TILL KUNDERNA

När prisinformationen brister fungerar inte heller styrmekanismerna som det är tänkt på marknaden. Kundernas möjligheter att jämföra och välja försvåras vilket återverkar negativt på effektivitet och konkurrens. Kunderna behöver få tydlig, korrekt och jämförbar information. Den information som kunderna idag får av bankerna är inte alltid tillräckligt god.

BEHOV AV ÅTGÄRDER

I syfte att skapa förutsättningar för att öka kundernas möjlighet att rationellt och effektivt utnyttja tjänsteutbudet och de nya tekniska förutsättningarna på marknaden bör

- nya riktlinjer utarbetas vad gäller information om de avgifter som bankerna tar ut för olika betaltjänster och den float som dessa tjänster är förenade med. Möjligheten att använda IT-tekniken för förbättrad information bör särskilt undersökas.
- Konsumenternas Bankbyrå kunna ta fram översikter över de betaltjänster som erbjuds. Finansinspektionen kan här genom sitt huvudmannaskap i Konsumenternas Bankbyrå verka för

att möjligheterna att ta fram ett undervisningsmaterial i vardags-ekonomiska frågor utreds.

- den konflikt ytterligare analyseras som finns mellan en banks intresse av att kunden placerar sina sparmedel hos banken och det faktum att banken samtidigt är den som tillhandahåller de betaltjänster som gör det möjligt för kunderna att flytta över sina sparmedel från banken till andra institut.

I rapporten uppmärksammas även vissa förhållanden som Finansinspektionen har anledning att närmare granska i sitt löpande tillsynsarbete, exempelvis debetdragningar i dataclearingen och kontoförande banks ansvar för obehöriga uttag.

KAP. 1 INLEDNING

1.1 BAKGRUND OCH SYFTE

Under de senaste åren har framstegen inom tekniken gjort att bankerna kunnat erbjuda alltmer sofistikerade alternativ till de traditionella betaltjänsterna. Vid sidan av att de redan etablerade instituten erbjuder nya tjänster har också nya producenter av tjänster etablerat sig på marknaden.

En förutsättning för att kunderna skall kunna tillgodogöra sig det ökade utbudet och fördelarna med den tekniska utvecklingen är att det inte skapas hinder som hämmar kundernas rörlighet på marknaden. Det bör i sammanhanget noteras att det finns en intressekonflikt genom att bankerna gentemot kunderna har tre roller som är nära förbundna med varandra. Dessa är att ta emot medel på inlåningskonto, utföra betaltjänster samt sälja egna och andras placeringsprodukter, t.ex. fondandelar. Intressekonflikten kan innebära en risk för att bankerna uppställer hinder för kundernas rörlighet. Finansinspektionen fick också under hösten 1997 i sin verksamhet indikationer på

- att det byggts upp hinder på marknaden som avsiktligt begränsar kundernas möjlighet att fritt flytta sitt kapital mellan olika aktörer samt
- att det finns hinder som på ett otillbörligt sätt hindrar vissa grupper av banker att på ett effektivt sätt erbjuda betaltjänster.

Mot denna bakgrund inledde Finansinspektionen under hösten 1997 en utredning. Syftet med denna har varit att kartlägga och analysera hur ett antal viktiga funktioner på betaltjänstmarknaden fungerar samt hanteras av inblandade aktörer. (kap. 2 och 3). I rapporten redovisas vissa åtgärder som syftar till att skapa förutsättningar för att öka kundernas rörlighet och deras möjlighet

att rationellt och effektivt utnyttja tjänsteutbudet och de nya tekniska förutsättningarna på marknaden (kap. 4).

1.2 METOD

Rapporten har gjorts på basis av

- svaren på en enkät som skickats till IKANO Banken AB, JP BANK AB, Nordbanken AB, Skandinaviska Enskilda Banken AB, Skandia-Banken Aktiebolag, dåvarande Sparbanken Sverige AB, Svenska Handelsbanken AB, Stadshypotek Bank AB, Trygg-Banken AB och WASA Banken AB,
- remissvaren på ett utkast till promemoria om "Konsumenternas rörlighet på den finansiella marknaden" (besvarades av Konsumentverket, Konkursverket, Riksbanken, Riksgäldskontoret, Fondbolagens Förening, Bankomatcentralen, FöreningsSparbanken AB, IKANO Banken AB, JP BANK AB, Nordbanken AB, Statens Bostadsfinansieringsaktiebolag SBAB, SkandiaBanken Aktiebolag, Stadshypotek Bank AB, WASA Banken AB, Svenska Bankföreningen, Sveriges Bankkunders Riksförbund och Svensk Handel) samt
- ett stort antal kontakter med olika aktörer, myndigheter och intresseorganisationer.

1.3 AVGRÄNSNINGAR

Den följande analysen fokuserar på bankkunders massbetalningar i svensk ekonomi, d.v.s. hushållens och företagens många, beloppsmässigt relativt små betal-

ningar och överföringar mellan konton. För att kunna utföra olika typer av betalningar och överföringar till ett stort antal mottagare måste hushåll och företag ha tillgång till ett öppet betalningssystem, utformat för att klara generella användningsområden.

I praktiken bärs sådana öppna och generella betalningssystem alltid upp av bankerna (via respektive inlåningskonton). Bankerna genomför olika betalningsuppdrag och överföringar åt allmänheten via de båda girosystemen Postgirot och Bankgirot samt via den s.k. dataclearingen. Ytterst berör alla här avsedda transaktioner allmänhetens inlåningskonton i banksystemet. De tjänster som banker och clearingsorganisationerna utför i denna del av betalningssystemet brukar benämnas betaltjänster.

1.4 INTERNATIONELLT TILLÄMPADE KRAV PÅ BETALNINGSSYSTEM

Riksbanken har i skrivelse till Finansinspektionen 1998-03-17 förklarat att "Den grundläggande syn som formulerats i det internationella centralbankssamarbetet - inom EU liksom inom ramen för G-10 - kretsen - är att potentiella deltagare som uppfyller uppställda, objektiva kriterier skall ha rätt att delta i systemen; denna princip har uttryckts i policyuttalanden rörande centralbankernas egna system, liksom när det gäller privata system - i de s.k. Lamfalussy-kriterierna anges vikten av *"objective and publicly disclosed criteria for admission which permit fair and open access"*. Det grundläggande skälet till detta är att såväl konkurrensbegränsningar som alternativet att bygga upp parallella infrastrukturer är samhällsekonomiskt ineffektivt." Anmärkas bör att kriterierna är skrivna med utgångspunkt från multilaterala nettingssystem. Kriterierna har dock i praktiken kommit att tillämpas även för andra typer av betalningssystem.

Vidare lämnade EU-Kommissionen i OF 95/C251/03 ett meddelande om tillämpning av EG:s konkurrensregler på gränsöverskridande girosystem. Syftet med detta meddelande angavs vara att bistå marknadsaktörerna genom att ange kommissionens hållning på områden som ger upphov till konkurrensfrågor.

I meddelandet anges att om ett gränsöverskridande girosystem utgör en "nödvändig funktion" skall det vara öppet för ytterligare medlemmar (till skillnad från ägare) förutsatt att kandidaterna uppfyller lämpliga kriterier för medlemskap.

En "nödvändig funktion" definieras som en funktion eller infrastruktur som konkurrenterna måste ha tillgång till för att kunna tillhandahålla sina kunder tjänster. Ett gränsöverskridande girosystem anges vara en nödvändig funktion om det är nödvändigt för banker att delta i systemet för att kunna konkurrera på den relevanta marknaden.

Det kan enligt meddelandet uppställas olika krav för medlemskap i ett gränsöverskridande girosystem som utgör en "nödvändig funktion" under förutsättning av att kraven är berättigade ur objektiv synvinkel. Kraven måste emellertid vara skriftliga, tillgängliga och icke-diskriminerande. Det får även krävas en inträdesavgift. Avgiften får dock inte vara så hög att den blir ett hinder för att komma in på marknaden. Under alla omständigheter får avgiften inte överstiga en skälig andel av de verkliga kostnaderna för tidigare investeringar i systemet.

Kommissionen anger att ett bilateralt avtal om transaktionsavgifter normalt inte omfattas av art 85.1 RomF (denna artikel fastslår ett vidsträckt förbud mot konkurrensbegränsande överenskommelser m.m.). Avtal om multilaterala transaktionsavgifter begränsar dock normalt konkurrensen och omfattas därför av artikel 85.1. Skälet härtill anges vara att sådana avtal i betydande grad begränsar bankernas

frihet att enskilt bestämma sin egen policy i fråga om prissättning.

Vad avser sistnämnda typer av avtal kan dock enligt meddelandet undantag enligt art 85.3 RomF beviljas om det kan visas att dessa avgifter faktiskt är nödvändiga för att vissa samarbetsformer som i sig är positiva kan genomföras framgångsrikt. Härvid får bl.a. en bedömning göras av vilken ekonomisk fördel avtalen ger samt om fördelarna kommer konsumenterna tillgodo.

KAP. 2 BESKRIVNING AV DEN SVENSKA BETALTJÄNSTMARKNADEN

Syftet med detta kapitel är att beskriva och kartlägga hur ett antal viktiga funktioner på betaltjänstmarknaden fungerar och hanteras av inblandade aktörer.

2.1 NYA AKTÖRER, TEKNIK, PRODUKTER OCH TJÄNSTER

Bankverksamheten har i grunddragen under en lång tid sett ut ungefär på samma sätt. En förändring har dock skett som en konsekvens av bl.a. avregleringen på den svenska bankmarknaden. Nya aktörer, ofta benämnda nischbanker, har etablerat sig på marknaden. Deras verksamhet bygger i stora delar på tillgången till nya distributionskanaler. De nya aktörerna i kombination med att kundernas värderingar och beteenden snabbt förändras har inneburit ett ökat konkurrenstryck på de gamla etablerade s.k. storbankerna. Dessa banker tvingas möta konkurrensen på ett effektivt sätt om de inte skall förlora sina kunder.

Nischbankerna valde från början att i huvudsak använda telefontekniken för sina kundkontakter. Även storbankerna utnyttjar denna teknik men har därvid valt olika tillvägagångssätt. Ett sätt är att marknadsföra en ny rörelsegren som får en egen profil och som i annonser m.m. förefaller konkurrera med den egna kontorsrörelsen. Ett annat är att driva telefonbanken som ett komplement till kontorsrörelsen.

Nu marknadsförs emellertid Internet som en ny teknisk kanal för finansiella tjänster. Flertalet storbanker och nisch-

banker erbjuder sina kunder ett varierat utbud av tjänster via denna kanal.

Teknikutvecklingen minskar rimligen kundernas behov av att besöka bankkontoren. En ny typ av kontor har dock börjat växa fram genom att vissa av bankerna omvandlat en del bankkontor till "automatkiosker" i vilka man samlat olika automater såsom överförings-, uttags-, insättnings-, mynt- och sedelautomater. Även om modellen är självbetjäning finns det personal som kan hjälpa kunderna.

I dagsläget kan rena kontantuttag endast göras via kassa eller via uttag i automat genom användande av bankkort. Ett viktigt substitut till kontanter finns dock genom att bankkortet alltmer används för direkt betalning. Även de förbetalda korten torde i framtiden bli ett allt viktigare substitut; särskilt om dessa kort integreras i bankkortet och kan laddas hemifrån genom telefon, PC eller särskilda terminaler.

Tilläggas kan att även marknaden för sparprodukter har breddats under senare år. Detta kan förklaras bl.a. av att nischbanker har etablerats men självklart också genom tillväxten av fondsparande.

Nischbankerna deltar, till skillnad från fondbolagen, i en rad betalningssystem på likartade villkor som de storbanker som ombesörjer betaltjänster. Sålunda deltar nischbankerna i dataclearingen, Bankgiro-, Postgiro- och RIX-systemet. I följande tablå illustreras skillnader mellan olika aktörer.

Typ av företag	Erbjuder kund						Deltar i
	<i>Spar-produkter</i>	<i>Betal-tjänster</i>	<i>Kontors-nät</i>	<i>Bank-automater</i>	<i>Pg-tjänster</i>	<i>Bg-tjänster</i>	
Storbanker	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Nischbanker	Ja	Ja	Nej	Delvis	Ja	Ja	Ja
Fondbolag	Ja	Nej	Nej	Nej	Nej	Nej	Nej
Riksgäldsk	Ja	Nej	Nej	Nej	Nej	Nej	Ja
Icke-fin föret	Ja*	Nej	Ja	Nej	Nej	Nej	Nej

* Kan ta emot kundmedel på konto uppgående till högst 15 000 kr

För att nischbankerna skall kunna erbjuda sina kunder möjligheten att på ett smidigt sätt göra olika överföringar behöver de delta i för sådana överföringar nödvändiga system. Noteras bör dock att det för beviljande av oktroj inte krävs att man tillhandahåller kunderna betaltjänster. Att tillhandahålla betalningsförmedling är således inte nödvändigt för bedrivande av bankverksamhet. På den svenska sparmarknaden finns också ett antal icke-finansiella företag och fondbolag som framgångsrikt konkurrerar med bankerna på dessa områden utan att delta i betalningssystemen.

Slutligen kan konstateras att en ytterligare ökad internationalisering av marknaden kan förväntas. De svenska storbankerna har t.ex. redan etablerat sig i de andra nordiska länderna. Det är även troligt att utländska storbanker i ökad utsträckning etablerar sig som nischbanker i Sverige. Hittills har dock de utländska bankernas verksamhet i stort riktats mot företagskunder. Detta mönster bröts dock genom att Östgöta Enskilda Bank den 1 juli 1998 ombildades till filial till Den Danske Bank. Den finansiella marknaden i Norden kan komma att utvecklas alltmer till en marknad.

2.2 KUNDERNAS ANVÄNDNING AV OLIKA BETALTJÄNSTER

Det finns två sätt att genomföra en betalning, antingen med kontanter eller genom kontoöverföring. Exakta uppgifter om hur många betalningar som görs i Sverige och till vilket sammanlagt värde saknas. Det är emellertid klart att kontantbetalningar fortfarande svarar för en klart dominerande del av det totala antalet betalningstransaktioner. Visa Sweden Förening anger i sin officiella verksamhetsrapport för 1997 att av alla betalningar som görs är drygt 90 procent kontant- eller checkbetalningar. Eftersom kontanter företrädesvis används vid mindre betalningar svarar kontantbetalningar värdemässigt för en avsevärt mindre del av betalningstrafiken.

Om man ser till omfattningen av icke-kontanta betalningar vad gäller volym och värdetermer samt hur dessa fördelar sig mellan olika betalningsinstrument, finns det statistiskt material att tillgå från Riksbanken, se tabell 1.

Tabell 1. Användning av olika betalningsinstrument**Antal transaktioner. Miljoner**

	1993	1994	1995	1996	1997
Kreditkort	4	4	8	10	13
Betalkort*	64	93	103	110	160
Blankettgirering**	161	170	189	196	208
Elektronisk girering**	428	435	431	441	452
Autogiro	40	45	50	54	65

(Källa: Riksbanken)

Transaktionsvärde. Miljarder kr.

	1993	1994	1995	1996	1997
Kreditkort	3	4	6	8	9
Betalkort*	50	75	85	95	118
Blankettgirering**	2 230	1 933	1 946	1 656	1 973
Elektronisk girering**	3 587	4 282	4 405	5 076	5 044
Autogiro	205	183	194	202	193

(Källa: Riksbanken)

* Här ingår s.k. bankkort, även i de fall dessa är knutna till en kontokredit och/eller har koppling till internationellt kortföretag. Dock ingår inte kort utgivna av bensinbolag och detaljhandelsföretag. 1994 var värdet av dessa korttransaktioner 45,8 miljarder kronor och antalet betalningstransaktioner 175 miljoner.

** Avser Bank- och Postgiro. Med elektronisk betalning avses att betalningsinformationen initierats av betalningsavsändaren via något elektroniskt media.

Av tabellen framgår att girobetalningarna (Post- och Bankgiro) har en mycket stark ställning i betalningsförmedlingen, såväl volym- som värdemässigt. Det saknas uppgift om hur många betalningar i anvisningssystemet som sker med checkar. Antalet transaktioner med kontokort har ökat avsevärt under de senaste åren. Rent värdemässigt spelar kontokorten alltså en relativt begränsad roll. Utvecklingen går emellertid mot att kontokortens betydelse som betalningsinstrument ökar samtidigt som checkens roll minskar kraftigt.

Någon närmare statistik över i vilken omfattning kunderna använder olika betal-

tjänster vid överföringar mellan bankkonton saknas. Konsumentverket gav emellertid i mars 1998 ut en rapport 1998:16 "Finansiella tjänster i ett konsumentperspektiv". I rapporten som baseras på svar från 1.277 personer (svarsfrekvens 66 %) studeras hur resurssvaga hushåll använder finansiella tjänster i jämförelse med övriga hushåll.

I rapporten konstateras att nästan nio av tio använder Post- eller Bankgiro för att betala räkningar. Drygt en tredjedel av de tillfrågade svarade att de "ofta" eller "ibland" betalade kontant över disk på post- eller bankkontor. Undersökningen visar att

det är vanligare bland de resurssvaga och yngre att betala direkt över disk. De resurssvaga använder också alternativa betalningssätt som giro, betalkort och kreditkort i mindre utsträckning.

2.3 BESKRIVNING AV DE SVENSKA BETALNINGSSYSTEMEN

KORT HISTORIK

De system som används på den svenska marknaden vid överföringar av massbetalningar är Post- och Bankgirot. Därutöver finns dataclearingen vilket är ett system för utväxling av information om vissa transaktioner mellan i första hand banker.

Äldst av systemen är Postgirot som startade redan år 1925. Postgirot var tidigare ett affärsområde inom Postverket. Sedan den 1 mars 1994 är Postgirot ett bankaktiebolag under Finansinspektionens tillsyn med namnet Postgirot Bank AB. Denna bank ägs av staten genom Posten AB.

Bankgirocentralen BGC AB (BGC) grundades i november 1959 för att bankerna skulle möta konkurrensen från Postgirot. BGC arbetar med betalningsförmedling på bankernas uppdrag och fungerar som underleverantör till bankerna. Företaget var fram till 1987 ett konsortium mellan samtliga svenska banker. I dag är BGC ett aktiebolag med sju banker som ägare.

Dataclearingsystemet startades för cirka 20 år sedan för att man inte skulle behöva presentera de inlösta checkarna för respektive checkutställares bank vid clearing och avveckling.

En central aktör vid betalningsförmedling är Riksbanken som - förutom rollen som ensam utgivare av sedlar och mynt - sedan lång tid tillhandahållit tjänster för

avveckling av betalningar mellan finansiella institutioner, i synnerhet banker med konton i Riksbanken.

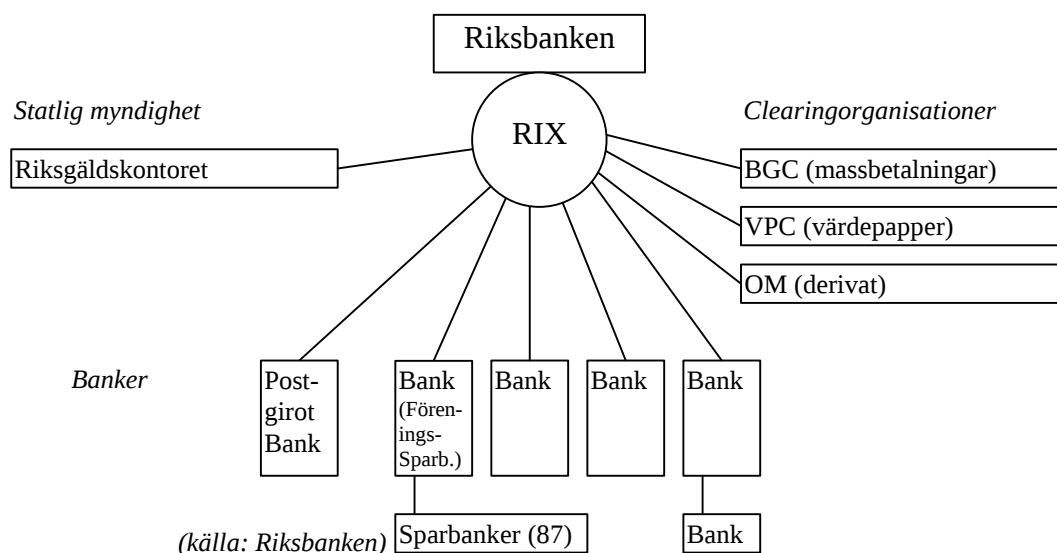
I dag sker avvecklingen på elektronisk väg i det av Riksbanken tillhandahållna systemet för avveckling av betalningar mellan bankerna, RIX-systemet. I stället för att avveckla nettot av betalningar en gång om dagen, har utvecklingen gått mot att avveckla betalningar brutto, d.v.s. varje transaktion för sig, löpande under hela dagen. Detta gäller främst de stora betalningarna vilka är förknippade med större risker än massbetalningar.

DAGENS BETALNINGSSYSTEM

I slutbetänkandet från betaltjänstutredningen (SOU 1995:69) definieras begreppet betalningssystem, eller betalsystem, som "ett i organisatoriskt hänseende sammanhängande nätverk av olika funktioner som engageras vid utförandet av en viss betaltjänst."

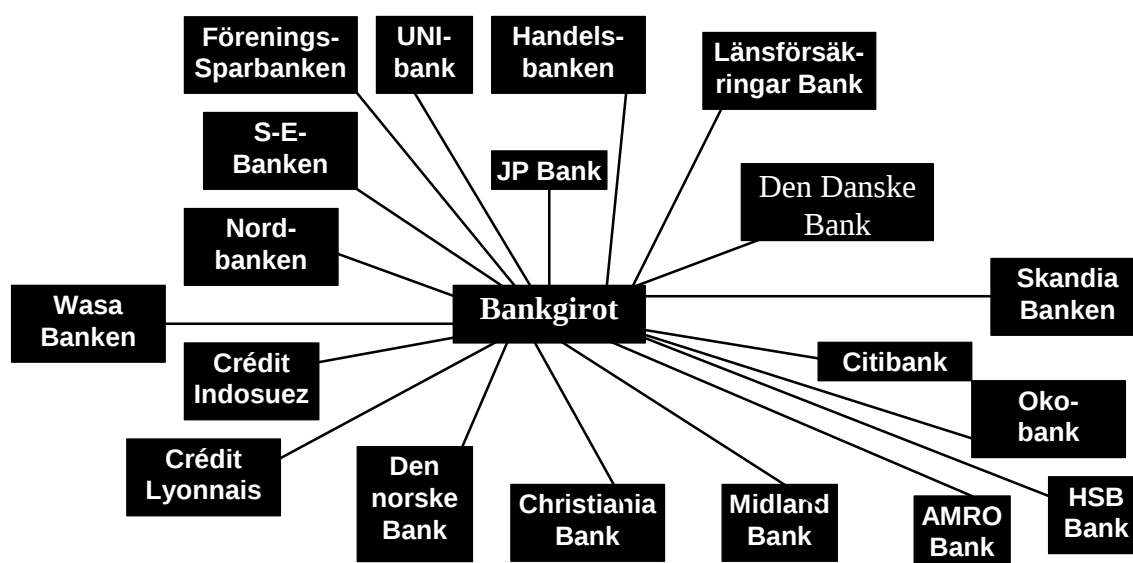
De system som används vid överföringar av massbetalningar, d.v.s. hushållens och företagens många, beloppsmässigt relativt små betalningar och överföringar mellan konton, är Bank- och Postgiro-systemet samt dataclearingen.

När det gäller betaltjänster så består dessa av ett antal moment, nämligen debitering av betalarens bankkonto, avveckling mellan betalarens bank och mottagarens bank, kreditering av mottagarens bankkonto, bekräftelse till betalaren, avisering till mottagaren och grunduppgifter om den avtalade tjänsten. För att betalningskedjan skall fungera måste en betalning ske från betalaren, genom att dennes bank betalar till mottagarens bank. Avvecklingen av en sådan betalning utförs i Riksbankens RIX-system.

Figur 1. Det svenska betalningssystemet**Bankgirot**

Bankgirosystemet förvaltas och vidareutvecklas av Bankgirocentralen BGC AB (BGC). BGC ägs av FöreningsSparbanken AB, JP BANK AB, Nordbanken AB, Den Danske Bank Aktieselskab Danmark

Sverige Filial, Skandinaviska Enskilda Banken AB, Svenska Handelsbanken AB och WASA Banken AB. Deltagare i Bankgirosystemet framgår av figur 2.

Figur 2. Deltagare i Bankgirosystemet september 1998

Bankgirosystemet är ett s.k. multilateralt nettosystem. Bankgiroavvecklingen i RIX-systemet görs således inte för varje enskild betalning, utan Bankgirocentralen BGC beräknar varje dag ett enda nettobelopp per bank, som banken skall betala eller erhålla. Nettobeloppet består av värdet av alla betalningar till mottagare i banken minus värdet av alla betalningar från avsändare i banken till andra banker. Summan av alla deltagande bankers debet- respektive kredittotaler skall alltid bli noll.

Bankgirosystemet kan vidare sägas vara ett öppet system genom att bankernas kunder kan göra betalningar från konto i en bank direkt till konto i en annan bank. Verksamheten bygger på att ett Bankgiro-nummer kopplas till kundens vanliga konto i en annan bank. Det behövs således inte något speciellt girokonto för att göra betalningar och BGC tillhandahåller inte själv några konton. Innehavare av ett Bankgironummer blir man genom att via ett avtal med sin bank ansluta ett bankkonto till Bankgirot. BGC tillhandahåller bl.a. tjänsten *Autogiro*. Denna tjänst tillhandahålls även av Postgirot Bank. Nedan lämnas en överskådlig beskrivning av BGC:s Autogirotjänst (Postgirot Bank har en liknande lösning).

1. Banken A träffar avtal med BGC för att få möjligheten att erbjuda sina kunder tjänsten Autogiro.
2. Betalningsmottagaren ingår avtal med sin bank (bank A) om möjligheten att få betalt av sina kunder via tjänsten Autogiro.
3. Betalningsmottagaren inhämtar kundernas medgivande till att uttag fortsättningsvis sker från deras konto för betalning av räkningar genom Autogirering.
4. Betalningsmottagaren skickar in en lista till BGC över de kunder som skall betala sina räkningar via Autogiro.

Listan innehåller även uppgift om respektive kunds kontonummer.

5. BGC kontrollerar med respektive kontoförande bank att på listan angivna betalare har de uppgivna kontona från vilket Autogirering kan göras.
6. Efter bekräftelse från kontoförande bank skickar BGC en bekräftelse till betalaren på att uttag via Autogirering fortsättningsvis kommer att ske till förmån för betalningsmottagaren.
7. Uttag från betalarens konto genom Autogirering görs av BGC i enlighet med betalningsmottagarens begäran.
8. BGC sätter in uttaget belopp på betalningsmottagarens konto hos bank A.

Postgirot

Postgirosystemet är helt integrerat i Postgirot Bank, till skillnad från Bankgirot som är kopplat till olika banker.

Postgirot som betalningssystem kan, i förhållande till Bankgirot, sägas vara ett mindre öppet system, genom att Postgirot normalt förutsätter att betalaren eller betalningsmottagaren har ett postgirokonto i Postgirot Bank. Två banker erbjuder emellertid gireringstjänster som innefattar en möjlighet för kunderna att direkt från sitt lönekonto betala till konto i Postgirot Bank. En av bankerna erbjuder även möjligheten att göra betalning från Postgirokonto till lönekonto hos dem.

Strukturen på de betaltjänster som Postgirot Bank erbjuder andra banker att tillhandahålla sina kunder är i grova drag följande.

Kunden ger sin bank (som har avtal med Postgirot Bank) uppdrag att antingen via gireringstjänst eller via Internetlösning föra över ett belopp från hans konto i banken till konto i annan bank. Beloppet tas därefter ut

från kundens konto och överförs efter avveckling i RIX till kundens konto hos Postgirot Bank. Från detta konto initierar den ursprungliga banken en girering till mottagande bank/fondbolags/företags postgirokonto.

För den fortsatta hanteringen finns två alternativ. Om det finns ett avtal om Inbetalnings-service - OCR mellan Postgirot Bank och mottagarens bank bifogas en detaljspecifierad fil till överföringen. Därigenom får mottagaren betalningen insatt på sitt konto utan att mottagande bank behöver vidta någon åtgärd.

Om det inte finns något avtal om Inbetalnings-service - OCR mellan Postgirot Bank och mottagande bank än själva postgirokontot får sistnämnda bank själv manuellt hantera överföringen vidare till kundens konto. Hur lång tid den överföringen tar beror på bankens egna rutiner.

Insättning på eget Postgirokonto görs vanligtvis på något av följande sätt.

- Kunden använder sig av tjänsten Särskilt avtal om överföringsuppdrag. Han kan då fylla i det belopp som han önskar få insatt på ett pappersdokument med förtryckt kontonummer som han sänder in till Postgirot Bank. Postgirot Bank för sedan ett register med koppling mellan deras konton och konton hos banker som de ingått bilaterala avtal med. Detta gör att uttag och överföring kan ske från kundens konto i annan bank till kundens konto hos Postgirot Bank. Denna lösning håller även på att utvecklas för transaktioner via Internet,
- Kunden sänder in en check till Postgirot Bank för insättning på hans konto.
- Kunden beställer en stående överföring från konto i annan bank.

Dataclearingen

I dataclearingen överförs bl.a. information om transaktioner mellan kunders konton i olika banker. Ägare av systemet är Svenska Bankföreningen.

Dataclearingen utförs på entreprenad av en servicebyrå, f.n. Bankgirocentralen BGC AB (BGC). I 1 kap. 1 § lagen om börs- och

clearingverksamhet (1992:543) föreskrivs att clearingverksamhet får yrkesmässigt bedrivas endast av Sveriges riksbank och av företag som fått tillstånd som clearingorganisation.

Finansinspektionen har lämnat tillstånd åt BGC att som clearingorganisation bedriva clearingverksamhet. En clearingorganisation får enligt 9 kap. 6 § i nämnda lag utöver clearingverksamhet endast driva sådan verksamhet som har nära samband med den. BGC:s befattning med dataclearingen har av Finansinspektionen bedömts vara sådan verksamhet som har nära samband med BGC:s verksamhet som clearingorganisation. Såväl BGC:s clearingverksamhet som dess befattning med dataclearingen står därigenom under inspektionens tillsyn. Det bör dock särskilt framhållas att dataclearingen inte ingår i Bankgirosystemet, d.v.s. deltagande i Bankgirosystemet förutsätter inte deltagande i dataclearingen och dataclearingen förutsätter inte deltagande i Bankgirosystemet. BGC sammanställer inte clearingtotaler för de transaktioner som varje dag hanteras i dataclearingsystemet. Detta görs av respektive transaktionsbank.

Det har vad avser dataclearingen skett en viktig förändring i sakförhållandena sedan inspektionen hösten 1997 påbörjade utredningen. Svenska Bankföreningens styrelse beslöt nämligen enhälligt den 18 december 1997 att rekommendera medlemsbankerna att ingå ett under ledning av föreningen framförhandlat dataclearingsavtalssystem bestående av tre delavtal, nämligen Avtal om Dataclearing (nedan Dataclearingavtalet), Samarbetsavtal om Transaktionstjänster (nedan Samarbetsavtalet) samt Avtal rörande drift av system för dataclearing (nedan Entreprenadavtalet).

Samtliga banker som är medlemmar i Bankföreningen utom Avco Trust PLC (UK) Bankfilial Stockholm, Dexia Kommunbank AB och GE Capital Bank AB har undertecknat Dataclearingavtalet

och Samarbetsavtalet. Riksbanken och BGC har undertecknat dataclearingavtalet.

Bankföreningen har den 12 juni 1998 till Konkurrensverket lämnat in en ansökan om icke-ingripandebesked alternativt anmälan om undantag för avtalen. Något beslut i ärendet har inte lämnats av Konkurrensverket.

Bankföreningen lämnar i sitt remissvar följande beskrivning av dataclearingavtalen.

Avtal om Dataclearing innehåller de grundläggande bestämmelserna, den tekniska plattformen, för dataclearingen. Avtalet är till sin natur multilateralt och förutsätter att deltagare i dataclearingen ingår avtal med annan deltagare beträffande vilka transaktionstyper som skall utväxlas dem emellan. Bankföreningen har undertecknat avtalet såsom ägare av systemet. Samarbetsavtalet reglerar det samarbetet avseende vissa transaktionstjänster som skall utväxlas parterna emellan via dataclearingssystemet. Avtalet är multilateralt. Bankföreningen är inte part i detta avtal. I Entreprenadavtalet finns en överenskommelse mellan Bankföreningen och Bankgirocentralen (BGC) om att BGC på vissa villkor skall svara för drift och förvaltning av dataclearingsystemet.

*Syftet med Dataclearingavtalet är att upplåta en rätt för en bank eller annat institut att på vissa villkor delta i dataclearingen. Avtalet är **helt öppet** till sin natur. Av avtalet framgår att deltagare är oförhindrad att med annan deltagare träffa avtal om utväxling **i annan ordning** av betalningsinformation motsvarande dataclearingavtalet eller att bilateralt träffa avtal om andra tjänster än de som omfattas av Samarbetsavtalet.*

Till denna beskrivning kan läggas att Samarbetsavtalet innefattar alla betaltjänster i form av krediteringar. Detta innebär bl.a. att den ovisshet om framtiden som uppkom genom att Nordbanken till den 31 december 1997 sa upp det multilaterala

avtalet om överföring av lön, pensioner m.m. bankerna emellan inte finns längre. Sådana löneöverföringar innefattas nämligen i Samarbetsavtalet vilket hänvisar till vid varje tid gällande standardvillkor fastställda av Bankföreningen. I villkoren anges att syftet med dessa "är att skapa tekniska förutsättningar för att löntagare kan välja konto i valfri bank oberoende av vilken bankförbindelse arbetsgivaren använder för utbetalning av lön". I villkoren avses med lön "lön, pension och andra periodiska utbetalningar av samma karaktär med fastställd utbetalningsdag, t.ex. studiestöd, värnpliktsersättningar, reseersättningar, traktamenten, A-kasseersättningar och utbetalningar från föräldraförsäkringar".

Samarbetsavtalet innehåller debetdragningar endast i form av checkar, postväxlar och bankanvisningar. Den tidigare möjligheten för bank att genom debetdragning ta ut 2.000 kr från kunds konto i annan bank innefattas inte i avtalet (den s.k. resetjänsten). Deltagare är dock oförhindrad att bilateralt träffa avtal om andra tjänster än de som omfattas av Samarbetsavtalet.

RIX-systemet

I RIX-systemet regleras slutligt alla transaktioner i svenska kronor som innebär att en bank får ett krav på en annan bank. Bankernas interna system för valutaaffärer, betalningar via SWIFT, dataclearingen m.fl. töms vid olika tidpunkter, och krav och gottgörelser registreras i RIX.

Targetsystemet

Alla nationella betalningssystem i EU-länderna kommer att sammanlänkas i ett gemensamt nätverk Target. Detta kommer att ske den 1 januari 1999 när den tredje etappen i EMU startar. Riksbanken kommer att ingå i Target trots att Sverige inte går med i EMU från början. I normalfallet kommer en betalning mellan två banker att kunna genomföras på mindre än 10 sekunder inom Targetsystemet, var än bankerna

är belägna inom EU-området. Centralbankerna råder dock inte över tidsåtgången inom respektive bank.

2.4 UPPSTÄLLNING ÖVER DE SYSTEM GENOM VILKA OLIKA BETALTJÄNSTER HANTERAS SAMT ÖVER DE BETALTJÄNSTER SOM ERBJUDS BANKKUNDER

I bilaga 2 lämnas en översiktlig uppställning över olika betaltjänster och de system som de hanteras genom. I bilaga 3 lämnas en översiktlig uppställning över de olika tjänster som bankkunder har att välja mellan vid uttag och överföringar från konto i bank. Bilagorna visar att kunderna har ett relativt gott utbud av betaltjänster att välja mellan vid överföringar från ett bankkonto.

Av bilaga 2 kan utläsas att samtliga betaltjänster som innebär att en överföring av medel görs mellan olika aktörer avvecklas i RIX-systemet. En bank måste således antingen delta i RIX-systemet eller representeras av annan deltagare i systemet för att kunna erbjuda sådana betaltjänster.

Vidare framgår att en stor del av de betaltjänster som innebär att en överföring görs mellan konton i olika banker hanteras genom dataclearingen. En ytterligare förutsättning för att en bank skall kunna erbjuda ett varierat utbud av betaltjänster är således att den deltar i dataclearingen. I flertalet fall måste banken även ha tillgång till Bank- eller Postgirosystemet.

Slutligen kan konstateras att de nya tekniker som erbjuds kunderna vad avser betaltjänster egentligen endast är andra ingångar till de system för överföringar som redan funnits i många år.

2.5 FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR DELTAGANDE I DATACLEARINGEN, BANKGIROT, POSTGIROT OCH RIX-SYSTEMET

Det har ovan framgått att flertalet betaltjänster hanteras genom dataclearingen, Bankgirot, Postgirot och RIX-systemet. För den bank som vill erbjuda ett varierat och omfattande utbud av betaltjänster krävs således att den har möjlighet att delta i nämnda system. Förutsättningarna för deltagande är följande.

DATACLEARINGEN

I avtalet om Dataclearing anges att bank som, direkt eller genom ombud, deltar i RIX-systemet kan delta i dataclearing. Bankföreningen anger i sitt remissvar att de ”- i enlighet med EG-kommissionens meddelande om tillämpningen av EG:s konkurrensregler för gränsöverskridande girosystem - självklart kommer att tillämpa skriftliga, lätt tillgängliga, och icke-diskriminerande kriterier för medlemskap i dataclearingsystemet”.

BANKGIROT

Bankgirocentralen BGC uppställer både formella och tekniska krav på deltagarna i Bankgirosystemet. Bland de formella kraven kan nämnas att medlem skall ha rätt att bedriva bankverksamhet i Sverige, ha rätt att delta i RIX-systemet samt ha ett eget kapital om minst 100 Mkr. De tekniska kraven är bl.a. att banken skall kunna utföra daglig avveckling i Riksbanken enligt Bankgirots rutiner, antingen som självständig part eller via annan bank.

POSTGIROT

Postgirot Bank ställer sitt produkt-sortiment till förfogande på affärsmässiga grunder. Bilateral avtal träffas med de aktörer som vill använda deras produkter.

RIX-SYSTEMET

Tillträde till RIX-systemet kan ges, efter prövning av Riksbanken, till följande grupper av institut:

- * Kreditinstitut, i enlighet med definitionen i EG:s andra banksamordningsdirektiv, som har säte inom EES-området vilket omfattar både svenskägda banker och utlandsägda banker vilka kan vara representerade i Sverige antingen genom filial eller dotterbank.
- * Kreditinstitut som fått tillstånd till filialetablering av Finansinspektionen och som uppfyller de krav som Riksbanken ställt upp avseende till exempel tillsyn och finansiell styrka. Detta berör kreditinstitut från länder utanför EES-området.
- * Institut med tillstånd att bedriva clearingsverksamhet enligt lagen om börs- och clearingsverksamhet.

- * Annat svenskt eller utländskt finansiellt institut som står under tillsyn och som av Riksbanken bedöms ha särskild betydelse för det svenska betalningssystemet eller för penningpolitiken.

- * Statlig myndighet.

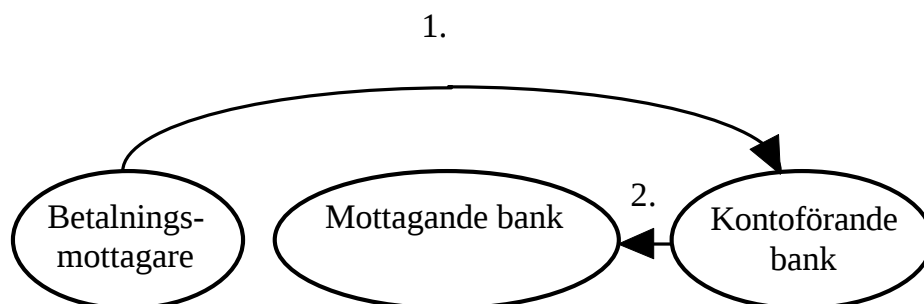
Ett ansökande institut skall vidare ha sådan teknisk, administrativ och finansiell kapacitet att de inte förväntas skapa störningar i RIX-systemet.

2.6 DEBETDRAGNINGAR OCH KREDITERINGAR

Alla betalningar innehåller en överföring av medel i utbyte mot en produkt eller tjänst. Kunderna har ett varierat utbud av betaltjänster att välja mellan vid betalningar och överföringar. Samtliga betaltjänster kan klassificeras antingen som krediteringar eller debetdragningar.

Vid en kreditering är det kontoförande bank som initierar uttaget och överföringen. Typsituationen åskådliggörs i figur 3.

Figur 3. Beskrivning av en kreditering

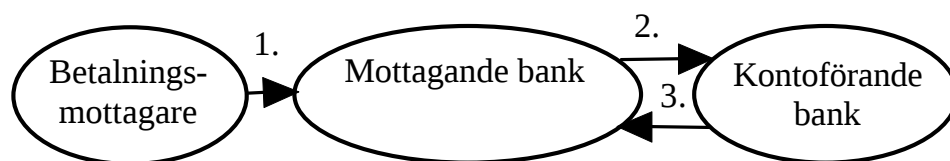

1. Kunden (betalningsmottagaren) lämnar ett uppdrag till en bank där han har konto att ta ut och överföra visst belopp till annan bank (mottagande bank).
2. Kontoförande bank tar ut och överför beloppet till mottagande bank.

Exempel på krediteringar är giringstjänster och stående överföringar.

Vid en debetdragning är det mottagande bank som initierar uttaget och överföringen. Typsituationen åskådliggörs i figur 4.

Figur 4. Beskrivning av en debetdragning

1. Kunden (betalningsmottagaren) ger den bank (mottagande bank) dit han vill föra pengar i uppdrag att till banken överföra pengar från hans konto i en annan bank.
2. Mottagande bank initierar både uttag och överföring.
3. Uttag och överföring genomförs hos kontoförande bank utifrån den information som lämnats av mottagande bank.

En debetdragning är således när kunden använder sig av en mellanhand i form av annan bank för uttag från sitt konto. Exempel på debetdragningar är checkar, Autogiro och betalningar med kort.

DATACLEARINGEN

En debetdragning inom dataclearingssystemet innebär att en bank på kunds uppdrag initierar en belastning av kundens konto hos kontoförande bank. Detta går till på så sätt att den bank som fått kundens uppdrag skickar information om transaktionen till BGC för körning i dataclearingssystemet. Kontoförande bank överför utifrån den information som lämnas i dataclearingen likvid via avveckling i Riksbankens RIX-system till mottagande bank samt debiterar kundens konto för transaktionen. Kreditering av kundens konto hos mottagande bank sker efter att denna bank fått likvid från kontoförande bank.

2.7 BESKRIVNING AV KONTOKORT- OCH BANKAUTOMATMARKNADEN

ALLMÄNT OM KONTOKORT

Kontokort är som betalningsmedel, jämfört med kontanter eller check, ett slutet system. Med detta avses att bara den kortinnehavare och det sälj företag som i förväg anslutit sig till ett visst kontokortssystem kan använda systemet för att reglera en fordran, exempelvis köp av en vara eller tjänst.

Ett kontokort ingår alltid i ett betalningssystem. Om man begränsar perspektivet till kontokort kan man också här tala om öppna och slutna system. Utmärkande för ett slutet kontokortssystem är det bara finns en kortutgivare i systemet. Som exempel på sådant slutet system kan nämnas American Express. I ett öppet system finns flera utgivare av kort med samma varumärke. Samverkan mellan kortutgivare och de som löser in korttransaktioner styrs i det

öppna systemet av ett gemensamt regelverk.

Under de senaste åren har både utbudet av kortutgivare och kontokort ökat markant. Detta är bl.a. en följd av att nya aktörer på marknaden i form av icke-finansiella företag såsom dagligvaruhandel och bensinhandeln börjat ge ut kontokort.

Det är i Sverige allmänt vedertaget att man delar in kontokorten i bankkort/debetkort, betalkort och kreditkort beroende på vilka betalningsvillkor som är knutna till kortet.

Kontokortens funktionella användningsområde skiljer sig mellan olika typer av kort. Bankkort innefattar utöver en betalningsfunktion vanligtvis även möjligheten att via bankautomat göra uttag och överföringar både mellan egna konton och till annans konto i banken. Kort som ges ut av icke-finansiella företag kan endast användas för inköp av varor och tjänster inom företagskoncernen.

Att icke-finansiella företag börjat tillhandahålla kort har medfört att kundernas valmöjligheter att placera sina medel ökat. Undantaget i 1 kap 2 § Bankrörelselagen (1987:617) ger nämligen sådana företag möjlighet att ta emot kundmedel på konto uppgående till högst 15 000 kr för varje kund. Räntan på dessa konton är ofta mycket konkurrenskraftig men det finns också vissa nackdelar som inte kan bortses från. Insättningar på konton hos icke-finansiella företag omfattas inte av insättningsgarantin. Vidare är möjligheten att disponera behållningen begränsad.

ALLMÄNT OM BANKAUTOMATER

När uttagsautomater introducerades i Sverige på 1970-talet fanns det två ägar-konstellationer. BankomatCentralen, som ägdes av ett bankkonsortium bestående av affärsbanker och föreningsbanker, var ägare till alla Bankomatidentifierade ut-

tagsautomater. Sparbankerna var ägare till de Minutenidentifierade uttagsautomaterna.

Bankomatkonsortiet uppfattade de då överenskomna reglerna för beslut om placering av nya uttagsautomater som otillfredsställande. Anledningen härtill var att besluten alltid skulle fattas av BankomatCentralens styrelse. En ägarförändring skedde dock 1985 för Bankomatidentifierade uttagsautomater genom att dessa såldes till respektive bank. Det stod därefter varje bank fritt att etablera uttagsautomater på de platser man önskade.

I samband med att den nya konkurrenslagen trädde i kraft den 1 juli 1993 skickade BankomatCentralens ägarbanker in en begäran till Konkurrensverket om icke-ingripandebesked för det gällande samarbetet.

Efter synpunkter från Konkurrensverket ändrades avtalet till den utformning som det har i dag, varefter ett icke-ingripandebesked beviljades.

I dag avgörs vilka uttagsautomater en kund har tillgång till av om dennes kort är kopplat till någon varumärkesförening samt vilka automatägande banker som kundens bank/kortutgivare har träffat avtal. Priset på uttagstjänst samt omfattningen av tjänsten bestäms genom avtal mellan banken/kortutgivaren och automatägaren, se vidare avsnitt 3.5.

BankomatCentralen äger i dag varken automater eller något system. Eftersom avtal tecknats mellan FöreningsSparbanken och olika affärsbanker - men inte mellan samtliga Bankomats aktieägare - har tidigare existerande system ersatts av en interbankmarknad för automattjänster med bilateralt fastställda priser mellan säljare och köpare.

BankomatCentralen har som enda roll att vara ägare till varunamnet Bankomat och att följa säkerheten i verksamheten. Varunamnet styr alltså inte tillgången till

uttagstjänsten men har ett goodwillvärde för de banker som använder namnet. BankomatCentralen är en öppen organisation till vilken banker som har bilateralt avtal med åtminstone en Bankomatägare kan ansluta sig.

Under detta avsnitt bör även Centralen för Elektroniska Korttransaktioner CEKAB (CEKAB) kort beröras. CEKAB ägs av FöreningsSparbanken, Nordbanken, Svenska Handelsbanken och Den Danske Bank Aktieselskab Danmark Sverige Filial. CEKAB:s verksamhetsområden omfattar drift av uttagsautomater samt skötsel av växelfunktionen inom Bankomatsamarbetet. Växelfunktionen omfattar dels den rent tekniska sammankopplingen av en uttagsautomat och den bank hos vilken uttag görs via uttagsautomaten, dels en clearingfunktion. Dessutom sköter CEKAB insamling och auktorisation av

transaktioner med alla typer av kontokort i handeln. Auktorisationsförfarandet innebär att en kontroll görs av att det finns täckning för uttaget på kundens konto. Utöver ägarna utnyttjar bl.a. S-E-Banken, SkandiaBanken och WASA Banken CEKAB:s tjänster.

Ägarna till CEKAB ansökte om icke-ingripandebesked enligt 20 § konkurrenslagen (1993:20) för avtal om samarbete inom CEKAB. Konkurrensverket fann i sitt beslut 1997-12-19 att CEKAB:s pris-sättning diskriminerade de mindre kunderna och därmed är konkurrensbegränsande i 6 § konkurrenslagens mening. Något icke-ingripandebesked för samarbetet inom CEKAB beviljades därför inte av Konkurrensverket. Beslutet har överklagats till tingsrätten och kommer p.g.a. den ändrade instansordningen att prövas i Marknadsdomstolen.

Tabell 3. Utagsautomater

	1993	1994	1995	1996	1997
Antal uttagsautomater*	2 226	2 281	2 359	2 379	2 370
Antal transaktioner.	247	270	281	297	312
Miljoner					
Transaktionsvärde.	195	218	226	239	249
Miljarder kr					

(källa: Riksbanken)

* Bankomat och Minuten

INTERNATIONELLA VARUMÄRKESFÖRENINGAR

VISA och Europay/MasterCard är exempel på internationella varumärkesföreningar och system för samverkan mellan kortutgivare som hålls samman via gemensamma nationella och internationella regelverk. Föreningarna är öppna vilket innebär att alla företag som beviljats tillstånd att bedriva bankverksamhet kan medges medlemskap.

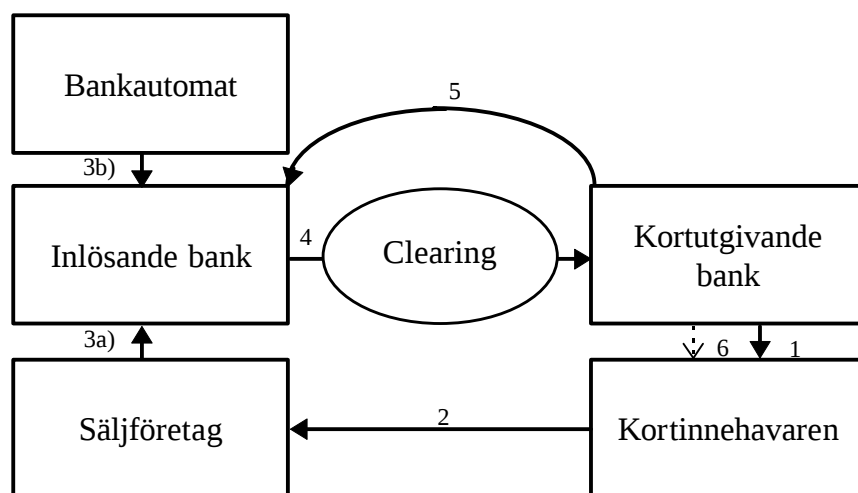
För att en bank skall kunna ge ut ett kontokort med ett internationellt användningsområde krävs att den har fått en licens från en varumärkesförening. Fletalet svenska banker har licens att utge både VISA och Europay/ MasterCard.

Varje bank agerar i två roller, dels som inlösare i vilken egenskap banken skriver avtal med säljföretagen för att dessa skall kunna ta emot betalningar från VISA eller Europay/MasterCard anslutna kort, dels som kortutgivare.

Den nationella kortmarknaden kan sägas vara en avbild av den internationella marknaden. I både VISA:s och Europay/MasterCards nationella regelverk finns en generalklausul som anger att det inte skall skrivas några svenska regler om det inte är nödvändigt. Skäl för svenska regler skulle kunna vara att lagstiftningen kräver det eller att bankerna är överens om en viss regel, exempelvis säkerhetsbestämmelser.

Strävan är emellertid att det svenska regelverket skall vara så litet som möjligt samt att VISA:s och Europay/MasterCards regelverk i möjligaste mån skall överensstämma med varandra. Målsättningen är även att medlemmarna skall träffa bilaterala avtal med varandra på nationell nivå.

Figur 5. Grundprincip både för nationell och internationell samverkan

1. Kortutgivande bankt tillhandahåller kunden ett kontokort.
2. Kunden använder kortet som betalningsmedel vid köp av en vara.
- 3a. Sälj företaget vänder sig till sin inlösande bank och får betalt. Inom vilken tid sälj företaget får betalt varierar beroende på vilken bank som är inlösande.
- 3b. Om inlösande bank är bankautomatägare uppträder denne även som sitt eget "sälj företag" när kund med kort utgivet av annan bank gör kontantuttag.
4. Inlösande bank lämnar in transaktionen för clearing.
5. Kortutgivande bank betalar inlösande. Betalning sker innan kortutgivande bank fått betalt av kortinnehavaren.
6. Kortutgivande bank tar betalt av kortinnehavaren genom att belasta dennes konto.

Det är kortutgivande bank som garanterar att sälj företaget får betalt under förutsättning av att sälj företaget uppfyllt sina skyldigheter. Inlösande bank förmedlar endast betalningen och hålls således skadelös.

Genom att varumärkesföreningar bildades under mitten av 1970-talet löstes problemet med hur man skulle reglerade de ekonomiska förhållandena mellan inlösande och kortutgivande bank. Dessa föreningar räknar nämligen löpande fram den ersättning som inlösande bank skall betala till kortutgivaren för kreditförluster, räntekostnader, processingkostnader m.m. De avgifter som fastställs på detta sätt kallas interchangeavgifter.

Om inlösande bank är bankautomatägare och medlem i ett varumärkessamarbete uppträder banken även som sitt eget "sälj företag". Tjänsten skiljer sig dock från att sälja varor genom att den är förknippad med en operativ kostnad, exempelvis transport till och laddning av automat, ränteförluster genom att laddade pengar inte ger någon ränta.

Genom att bankautomatägande bank skall ha täckning för sina kostnader uppstår omvänd interchangeavgift. Kortutgivande bank får betala till inlösande bank som tillika är automatägande bank. Till skillnad mot sälj företag har automatägande bank inte rätt att sätta sin egna avgifter i internationella förhållanden. Avgifterna fastställs av de konsulter som har föreningens uppgift att fastställa avgifter.

TEKNISK BESKRIVNING AV ETT BANKAUTOMATUTTAG

En bankautomat har via telefonnätet förbindelse med bankens dator eller dataföretagets dator. Genom denna dator, en s.k. nod, styrs och övervakas uttagsautomaten. Noden har bl.a. information om vilka kort som har rätt att utnyttja automaten samt övervakar fortlöpande funktion

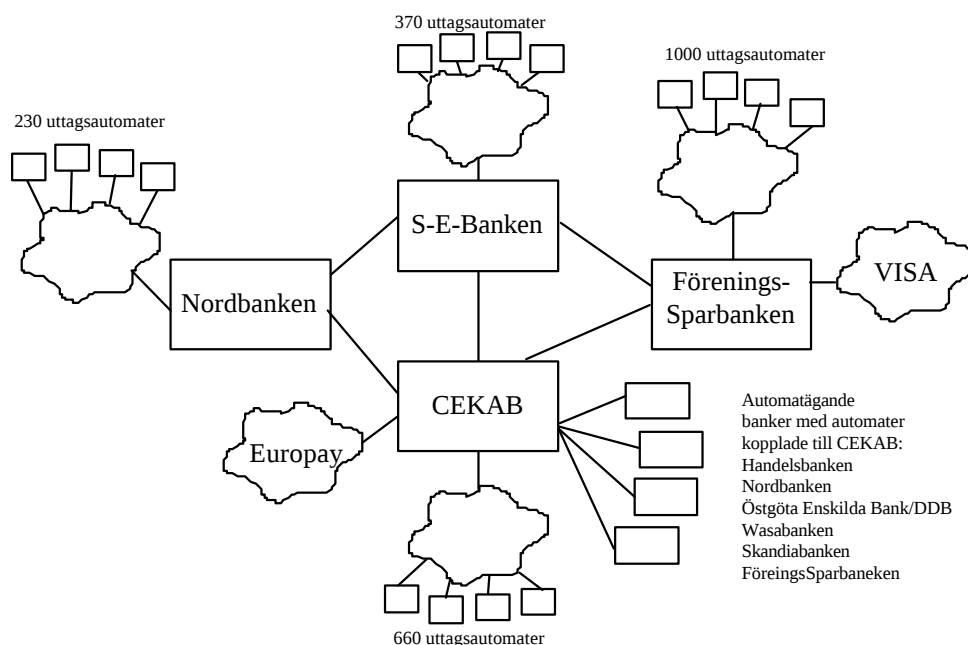
och säkerhet i de automater som är knutna till noden.

När kunden för in sitt kort i automaten kontrollerar noden att kortet ger behörighet att utnyttja denna uttagsautomat, alltså att det är ett av den automatägande banken utgivet uttagskort eller ett av annan bank utgivet kort som enligt gällande avtal kan utnyttjas i automaten.

Noden har via telefonnätet förbindelse med alla de kortutgivare som har tillträde till dess bankautomater. När kunden angivit sin PIN-kod och önskat uttagsbelopp krypteras dessa uppgifter av automaten och sänds i krypterat skick till kortutgivarens dator. Här kontrolleras att kunden har tillräckliga medel på sitt konto så att uttaget kan genomföras och en preliminär bokning görs av uttaget på kundens konto. Ett godkännande av uttaget går via telenätet tillbaka till automaten som betalar ut det begärda beloppet till kunden.

I Sverige finns fyra noder; CEKAB, som fungerar som nod för ett antal banker, samt FöreningsSparbanken, Nordbanken och S-E-Banken, som fungerar som nod endast för respektive egen banks automater. Nod som övervakar flera bankers automater har i sin databas uppgifter om de av respektive automatägare träffade överenskommelserna med andra kortutgivare som är styrande för till respektive automat.

Svenska uttagsautomater är dessutom tillgängliga för kort - svenska eller utländska utgivna av banker som är medlemmar i VISA och MasterCard. Även för dessa uttag görs via telenätet en kontroll med kortutgivande bank att uttaget godkänns av banken. Dessa transaktioner "routas" via VISA eller MasterCards datorer.

Figur 6. Översiktlig beskrivning avseende bankautomater

Europay är en icke-kommersiell samarbetsorganisation för de svenska banker som ger ut kort med varumärkena MasterCard, Eurocard, Maestro, Bankkort, Köpkort och Rikskort.

2.8 AVGIFTSSTRUKTUREN PÅ BETAL TJÄNSTMARKNADEN

Dåvarande Bankinspektionen hade i en PM 1991-03-25 om *inspektionens konsumentpolicy* som utgångspunkter bl.a. att prissättning bör ske enligt rättvisepincipen "pris efter prestation". Dock med en reservation för att vissa s.k. bastjänster bör vara avgiftsfria. Begreppet bastjänster användes vid den tiden om vissa tjänster, vilka ansågs innefatta en grundläggande service som utnyttjas av alla kunder i ungefär lika hög grad. I en PM från 1995-10-19 om vissa kontokortsfrågor konstaterar Finansinspektionen emellertid att det ökade utbudet av tjänster och uppluckringen av

tidigare gränsdragningar i grunden förändrat betaltjänstmarknaden, varför begreppet bastjänst borde omprövas och eventuellt utmönstras. En sådan omprövning gjordes i en PM 1997-03-26 om *kontokort*. Där konstateras att det är inspektionens uppfattning att den fortsatta utvecklingen lett till att man inte längre kan urskilja vissa tjänster som mer grundläggande. Begreppet bastjänst kan sägas ha utmönstrat sig självt. Något krav på att vissa tjänster skulle vara avgiftsfria kan således inte längre ställas.

Nedan redovisas översiktligt avgiftsättningen vid deltagande i Bank- och Postgirot, Dataclearingen samt RIX-systemet. Avslutningsvis berörs avgiftsättningen mot kund. (I utkastet till promemoria om "Konsumenternas rörlighet på den finansiella marknaden" finns en redovisning av de avgifter som bankerna i enkätsvaren uppgav att de tog ut för olika tjänster per den 1 februari 1998.)

BANKGIROT

Konkurrensverket har i delbeslut 1998-07-08 meddelat att samarbetet som sådant inom Bankgirocentralen BGC AB inte omfattas av något av förbuden i 6 eller 19 § konkurrenslagen (1993:20). Frågan om prissättningen kommer dock Konkurrensverket att ta ställning till först senare.

POSTGIROT

Postgirot Bank har inte fastställt någon prislista för sina produkter. Bilateral avtal träffas på affärsmässiga grunder med de aktörer som vill utnyttja deras produkt-sortiment.

DATACLEARINGEN

För Dataclearingen utgår en standardiserad anslutningsavgift vars storlek bestäms av Bankföreningen, f.n. 400.000 kr. Avgift till Bankgirocentralen BGC utgår per transaktion enligt avtal mellan Bankföreningen och BGC. Denna avgift delas vid en transaktion lika mellan berörda parter. För de transaktionstjänster som ingår i Samarbetsavtalet utgår - bortsett från vid telefonöverföringar - inte några interbankavgifter. För telefonöverföringar och tjänster som inte ingår i avtalet råder avtalsfrihet vid prissättningen.

RIX-SYSTEMET

Riksbanken tar ut en fast och en rörlig avgift för deltagande i RIX-systemet. Den fasta avgiften för 1998 är 300.000 kr. De rörliga avgifterna för betalningstransaktionerna delas upp i tre olika intervall. Kostnaden för varje enskild betalningstransaktion upp till volymen 420 st/mån är 10 kr, för transaktioner i intervallet 421-4200 st/mån är kostnaden 4 kr och för transaktioner därutöver 2 kronor.

AVGIFTSSÄTTNING MOT KUND

Det har tidigare redogjorts för hur de finansiella avregleringarna i kombination med teknikutvecklingen gjort det intressant för fler mindre nischaktörer att komma in på betaltjänstområdet på bankmarknaden. Kännetecknade för dessa aktörer är att servicen är begränsad vad gäller omfattningen. Fokus är vanligen på målgrupper bland hushållen snarare än bland företagen.

Denna nischinriktning gör det nödvändigt att arbeta efter andra strategier och med andra kostnadsramar än de traditionella storbankerna som erbjuder betaltjänster till företagssektorn, den offentliga sektorn och till hushållssektorn. Nyetablerade banker och nischbanker har inte förutsättningar att bygga upp liknande breda organisationer eller distributionsnät. Man kan inte påräkna de skalfördelar som marknadsledande banker uppnår med hjälp av sina stora volymer.

Även om nischbankerna i ökad utsträckning erbjuder krediter, girotjänster, fondsparande m.m. har deras konkurrensmedel främst legat i en enkel kommunikation med kunderna och en rak marknadsföring av förmånliga räntevillkor på inlåningskonton. Storbanker och nischbanker har alltså konkurrerat om inlåning på privatmarknaden med olika kombinationer av serviceformer och med olika räntevillkor. Nischbankerna har i det sammanhanget vid ett flertal tillfällen gjort gällande att storbankerna hindrar kundemas valfrihet och rörlighet, t.ex. genom att ta ut oskäligen höga avgifter av kunder som önskar överföra kapital.

2.9 FLOAT

När en bank på kunds uppdrag överför kapital är tjänsten ofta utformad på det sätt att det tar en eller flera dagar innan överföringen är utförd. Denna tid brukar benämnas "float". Floaten är ett sätt för bankerna att finansiera de hanteringskostnader

som uppstår i samband med betalningsförmedlingen och även att få en ren intäkt från tjänsten. För kunden innebär floattiden en minskad ränteintäkt och gör det svårt att bedöma hur stor den verkliga kostnaden är för tjänsten.

I en artikel i Riksbankens tidskrift Penning- och valutapolitik nr 3-4 1997 skiljer man på produkt- och kontofloat. Med produktfloat avses i artikeln de medel som flyter omkring hos betalningsförmedlaren, banken, från det att medlen dragits från betalningsavsändarens konto till dess att de har bokförts på betalningsmottagarens konto. Kontofloat föreligger under den tid som pengarna finns bokförda på kontot utan att ränta tillgodoräknas beloppet. En floatintäkt uppstår för banken då den placerar medlen på dagslånemarknaden, d.v.s. lånar ut pengarna mot ränta över natten.

Det som benämns produktfloat uppstår under betalningens väg genom betalningssystemet både hos avsändande och mottagande bank. Det rör sig normalt om en floatdag hos vardera betalningsförmedlare. Nämnas kan att det av förarbetena till lagen om insättningsgaranti (prop. 1995/96:60 s. 120) framgår att även tillgodohavanden som inte finns placerat på kundens konto under en övergångstid i samband med en transaktion omfattas av garantin om övriga förutsättningar är uppfyllda.

En intressant fråga är vad som egentligen transporteras vid en överföring mellan två konton. Rent språkligt talar man ofta om överföring av pengar, medel etc. Det torde dock vara uppenbart att det inte är fråga om någon fysisk överföring. Mer korrekt skulle vara att tala om överföring av viss fordran och information.

Med dagens teknik kan överföringar av information göras i realtid. Det förefaller därför för många underligt att bankerna skall behöva ta dagar på sig för genomföra en överföring mellan konton i två banker. Vid en bedömning av rimligheten i denna

tidsåtgång måste hänsyn tas till att fyra olika system är inblandade vid en överföring mellan två konton i olika banker, bankernas interna, dataclearingen och avvecklingen hos Riksbanken i RIX.

Överföringen omfattar två delmoment. Det ena momentet är att pengarna eller den övergång av fordran som överföringen medför överförs till mottagande bank via Riksbankens RIX-system. Det andra momentet är betalningsinformationen, d.v.s. informationen om på vilket konto insättningen/uttaget skall bokföras, som sänds via Bankgirocentralen BGC (BGC) och som utgör själva dataclearingen.

När det gäller förstnämnda moment så sker avveckling mellan banker i RIX-systemet på initiativ av den bank som mottagit kunds överföringsuppdrag. I RIX sker en betalningsutjämning av skulder och fordringar mellan aktörerna. Avvecklingen i RIX sker två gånger per bankdag, kl 09.45 och 14.45. Den tid som uppdraget måste vara banken tillhanda för att komma med i nästa avvecklingsomgång varierar mellan olika banker beroende på den enskilda bankens datasystem. Uppdrag som kommer till banken efter bryttidpunkten samlas för att avvecklas påföljande omgång.

Det faktum att banken har fått pengarna via RIX-systemet innebär inte att transaktionen direkt kan bokföras på kundens konto. Pengarna kommer nämligen inte uppdelade per varje enskild transaktion utan i en "klumpsumma". Den mottagande banken måste också få information om beloppet och på vilket konto insättning/uttag skall bokföras. Det är denna informationsöverföring som sköts av BGC genom dataclearingsystemet.

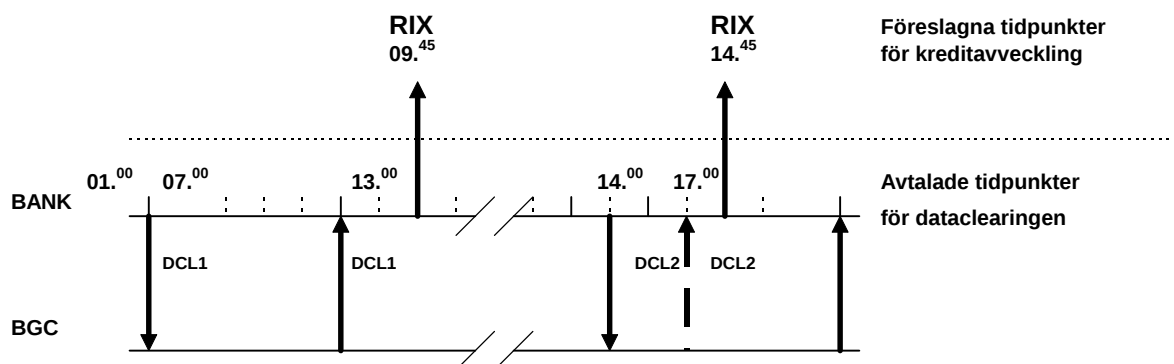
De banker som erhållit överföringsuppdragen skickar därför även information avseende transaktionerna till BGC. BGC har två bryttidpunkter per dag för mottagande av sådan information, kl 01.00 och 13.00. Den tid som kundens uppdrag måste vara banken tillhanda för att den skall ha

möjlighet komma med i BGC:s körning varierar även här mellan olika banker beroende på den enskilda bankens datasystem. Uppdrag som kommer till banken efter bryttidpunkten samlas och skickas till BGC för körning i nästa omgång.

BGC sammanställer från bankerna erhållen information bankvis och sänder bokföringsunderlag till mottagande bank. Noteras bör att avtalade tidpunkter för

leverans är 07.00 och 17.00 vilket innebär att andra körningen egentligen skulle vara klar först efter andra avvecklingen i RIX. BGC leverar emellertid normalt informationen redan 14.00. För att transaktionerna skall kunna bokföras på respektive kunds konto fordras att transaktionerna har avvecklats i RIX-systemet samt att mottagande bank fått information från BGC. Bokföringstidpunkten kan variera mellan bankerna vilken även här beror på den enskilda bankens datasystem.

Figur 7. Beskrivning av en överföring mellan konton i olika banker

DCL = Dataclearing

BGC = Bankgirocentralen BGC

RIX = Riksbankens system för avveckling av betalningar

Av beskrivningen framgår att det med den teknik som bankerna använder i dag normalt torde krävas åtminstone en dags tidsutdräkt vid överföringar.

Vid överföringar inom Postgirosystemet kräver tekniken inte någon tidsutdräkt eftersom de överförda medlen förflyttar sig mellan konton i samma bank; Postgirot Bank. I Postgirot uppstår ingen float om girerat ankommande belopp används för avgående gireringar till andra Postgirokonton. Inkomna medel kan således användas för betalning samma dag. I andra

fall uppstår en floatdag inom Postgirot. Ett belopp som sätts in på ett postgirokonto kan alltså normalt användas i annat system dagen efter.

När det gäller kontofloaten uppkommer den på två ställen i betalningskedjan, först hos avsändande bank och sedan hos mottagande bank. Under den tid som pengarna finns bokförda på kontot, men ränta inte tillgodoses beloppet föreligger kontofloat. Noterbart är att kontofloat inte bara uppkommer vid överföringar utan även vid

andra banktransaktioner som insättning och uttag på konto.

Konsumentverket gav i maj 1996 ut en rapport (1995/96:24) rörande ränteberäkning på insättningskonton i bank. Av denna rapport framgår följande vad avser kontofloaten. Det finns på marknaden fem olika sätt att beräkna ränta vid insättningar på konto.

Ränta beräknas fr.o.m.

- (i) insättningsdagen
- (ii) bankdagen efter insättningsdagen
- (iii) dagen (=kalenderdagen) efter insättningsdagen
- (iv) andra bankdagen efter insättningsdagen
- (v) dagen efter bankdagen efter insättningsdagen

Flertalet av storbankerna tillämpar beräkningssättet i (ii) medan flertalet av nischbankerna tillämpar beräkningssättet i (iii).

Vid uttag från konto tillämpas på marknaden följande tre olika sätt att beräkna ränta. Ränta beräknas t.o.m.

- (i) bankdagen före uttagsdagen
- (ii) dagen (=kalenderdagen) före uttagsdagen
- (iii) uttagsdagen

Flertalet av bankerna tillämpar beräkningssättet i (ii).

2.10 INFORMATION TILL KUNDERNA

De problem som uppstår i förhållandet mellan näringsidkare, såsom exempelvis bank, och kund har ofta sin grund i att kunden inte förstått innebörden av det avtal han förbundit sig att följa. Detta gäller särskilt i konsumentförhållanden.

Kundernas bristande kunskap kan normalt förklaras av att

- a. den information som näringsidkaren lämnat om avtalen är bristfällig alternativt otydlig,
- b. avtalsvillkoren är inte tillräckligt omfattande alternativt otydliga eller att
- c. kunden inte har läst den information och de villkor som gäller för tjänsten eller produkten.

Näringsidkaren kan givetvis inte belastas för att kunderna inte läst de villkor samt den information som man på ett tydligt sätt presenterat för kunden. Det åligger emellertid näringsidkaren att tillse att kunderna får nödvändig information och tillgång till villkoren innan avtalet ingås. Villkoren skall vara fullständiga samt innehålla klar och tydlig information om de rättigheter och förpliktelser som avtalet medför. Nämnas kan att det vid konsumentrelationer generellt sätt torde kunna ställas högre krav på att näringsidkaren klargör avtalsvillkorens innebörd än i andra fall, se bl.a. NJA 1986 s. 596 och NJA 1988 s. 408.

I Finansinspektionens "allmänna råd om information för inlåningskonton m.m." anges att kontohavaren vid öppnande av konto bör få skriftlig information som översiktligt beskriver de regler som banken tillämpar för ränteberäkning, inkluderande överföringar/gireringar. Kontohavaren bör, enligt råden, på begäran kunna få information i tryckt form om den tid som det "normalt åtgår till dess betalningar till annat konto genom överförings- och gireringsuppdrag får anses vara mottagaren tillhanda". I råden fastställs även att det på varje bankkontor bör finnas aktuell ränte- och avgiftsinformation.

I syfte att främja en god prisinformation till konsumenter fastställdes 1991 en Prisinformationslag (1991:601). I denna lag stadgas att priset för varor och tjänster skall

anges korrekt och tydligt. Priset skall anges skriftligen, om konsumenten inte kan få upplysning om det på något annat likvärdigt sätt. Näringsidkaren skall, om det slutliga priset för en tjänst inte kan anges, i stället ange grunderna för hur priset bestäms. Vidare skall information om priset för en bestämd tjänst lämnas lätt tillgängligt eller i omedelbar anslutning till den plats där näringsidkaren bedriver sin rörelse eller annars bedriver sin verksamhet.

I flera av remissvaren på det utkast som inspektionen skickade ut i februari anmärks det på den information som bankerna lämnar om sina tjänster och avgifter. Konsumenternas Bankbyrå konstaterar också i sin verksamhetsberättelse för 1997 att det förefaller vid konsumenternas frågor rörande avgifter som om "banken i de flesta fallen har varit otydlig i sin information om att avgiften kan komma att tas ut, på vilka grunder det sker och storleken på avgiften".

KAP. 3 ANALYS

I kapitel 2 har en beskrivning och kartläggning lämnats över hur ett antal viktiga funktioner på betaltjänstmarknaden fungerar och hanteras av inblandade aktörer, företrädesvis banker. Detta är ett område under snabb förändring, såväl institutionellt som systemmässigt, där den tekniska utvecklingen hela tiden öppnar nya förutsättningar och möjligheter. I detta avsnitt görs en analys av om det byggts in hinder som avsiktligt begränsar kundernas möjlighet att fritt flytta sitt kapital mellan olika aktörer och/eller om det finns hinder som på ett otillbörligt sätt hindrar vissa grupper av banker att på ett effektivt sätt erbjuda betaltjänster.

3.1 INFRASTRUKTUR MED FLERA GEMENSAMMA SYSTEM

Ett kännetecken för betaltjänstmarknaden är att samverkansformer mellan banker utvecklats för att klara erforderliga investeringar och för att utforma infrastrukturen, dvs. nätverket av institut och tekniska system länkade till dessa. En struktur med gemensamma system innebär i princip att samtliga aktörer bereds tillgång till samma tekniska faciliteter. Samordningen kring dessa faciliteter leder aktörerna in i en konkurrens om utformningen av tjänsteutbudet och kundorienteringen snarare än en konkurrens om uppbyggnaden av själva infrastrukturen.

Den svenska infrastrukturen består i nuläget av ett gemensamt avvecklings-system för stora betalningar, RIX-systemet. Därtill kommer två underliggande, konkurrerande gireringssystem som både hanterar stora betalningar och massbetalningar, Bankgirot och Postgirot. Bankgirot är gemensamt av flera aktörer och har ett drygt 20-tal deltagare på betaltjänstområdet.

Karaktären av ett öppet, gemensamt system är tydlig också när man ser på bankernas dataclearing, som enligt utredningen i avsnitt 2.4 och bilaga 3 har fått utomordentligt stor betydelse för bankkundernas flexibilitet och möjligheter att flytta kapital för olika syften. Systemet ägs av Bankföreningen och administreras av Bankgirocentralen BGC.

Vidare har i det föregående beskrivits hur banker samarbetar inom ramen för s.k. varumärkesföreningar om befintliga system för bankautomater och kontokort.

Den fortsatta analysen av betalnings-systemfrågorna i denna rapport sker utifrån här angivna strukturella förhållanden och samverkansformer. I analysen ingår därmed inte några överväganden huruvida en annorlunda uppbyggnad av system på betalningsområdet skulle kunna resultera i högre effektivitet.

En utgångspunkt för analysen har varit de problem som kommit till Finansinspektionens kännedom, bl.a. genom nischbankernas skrivelser. Nischbankerna har i dessa bl.a. påtalat vissa hinder som kan motverka en hög effektivitet i produktionen och utbudet av betaltjänster (den mängd som produceras, aktörernas resursförbrukning, kundernas krav på valfrihet, flexibilitet och på flera ingångar till systemen via bankkontor, Internet, telefon o.s.v.). Finansinspektionen har i den löpande tillsynen även andra skyddsvärda intressen att bevaka, i första hand sådant som rör stabilitet och säkerhet men också frågor som rör konsumentskydd.

Den nuvarande strukturen på den svenska marknaden med ett fåtal betalningssystem med tydliga och öppna inträdeskrav framstår i allt väsentligt som väl fungerande. Till grund för denna bedömning ligger

- att samtliga aktörer bereds tillträde till de strategiskt viktiga systemen,
- att dagens samverkan mellan flera aktörer underlättar hanteringen av stora transaktionsvolymen vilket bör sänka genomsnittskostnaden för instituten samt
- att ett begränsat antal system som hanterar massbetalningar underlättar den övergripande samordningen och den avveckling av stora betalningar som sker i RIX-systemet.

De problem som avhandlas i utredningen rör därför inte den grundläggande strukturen på marknaden utan primärt vissa drifts- och tillämpningsfrågor.

När det gäller avgiftsuttagen från deltagarna i systemen ställs krav på objektiva och icke diskriminerande villkor. Nischbankerna har gjort gällande att kraven inte genomgående uppfylls utan hävdar att avgifterna i vissa fall ligger på en oskälig nivå och inte grundas på normala affärmässiga principer. I några fall prövar Konkurrensverket mot denna bakgrund om prissättningen kan anses konkurrensbegränsande, exempelvis prissättningen i Bankgirot. Det finns därför skäl att avvakta utgången av Konkurrensverkets prövning. För andra strategiska system finns rätt grundförutsättningar på plats; avgiftssättningen i RIX har ändrats, Samarbetsavtal om Dataclearing innehållande prissättning har träffats.

Till nackdelarna med de stora, gemensamt förvaltade systemen hör att det kan vara svårt att fastställa en gemensam objektiv grund för avgiftssättning, vilket illustreras av de ärenden som är föremål för prövning hos Konkurrensverket. Det kan

också vara svårt att få till stånd rätt incitamentstruktur för förändring och vidareutveckling. Även det sistnämnda bör vägas in i en diskussion om effektivitet och funktionsduglighet i systemen.

- Viljan att investera i utvecklingen av system och därmed att ta de risker sådant arbete är förenat med kan hämmas då förväntad framtida avkastning kan te sig osäker (man riskerar t.ex. att allt för billigt behöva släppa in konkurrenter i systemen). Det blir också svårare att profilera sig i marknadsföring och produktutveckling när konkurrenterna ständigt har tillgång till samma bakomliggande tekniska system.

Vid ett studium av ägandeförhållandena i systemen kan först konstateras att dataclearingen ägs av Svenska Bankföreningen. Såväl storbankerna som flertalet av nischbankerna är medlemmar i Bankföreningen. Det torde därför ligga i Bankföreningens intresse att söka utveckla systemet.

Vidare har Postgirot endast en ägare, Postgirot Bank, varför de förbättringar som görs i systemet i första hand kommer ägarbanken själv till godo. Incitament för förbättringar i systemet och till fortsatt konkurrens torde därför finnas.

Bankgirot ägs däremot med olika innehav av sju stycken banker men har 20-tal deltagande banker i systemet. Eftersom alla deltagare i systemet får nytta av de förbättringar som görs kan det vara mindre intressant för ägarkretsen att ta risker och lägga ner betydande kostnader på att utveckla systemet. För att det skall finnas ett incitament för ägarna att förbättra sitt system krävs således att investeringskostnader och avkastning på kapital kan taxeras ut på samtliga deltagare i systemet.

När det gäller systemet med bankautomater är det inte troligt att en enskild bank skulle lägga ner betydande kostnader

på att ensam försöka förbättra systemet. I stället försöker man konkurrera med attraktiva tilläggstjänster till kortet. Det ligger emellertid i varumärkesföreningarnas intresse att utveckla systemen eftersom de konkurrerar både med varandra och med internationella aktörer såsom t.ex. American Express om att få och behålla så många medlemmar som möjligt.

Det senare resonemanget visar på betydelsen av internationell konkurrens och påverkan. Denna konkurrens ökar nu även på betalningsområdet -- om än inte i direkt form genom etablering och nationellt deltagande så i form av potentiell utländsk konkurrens. Ett tydligt sådant exempel gäller uppbyggnaden av Target-systemet för betalningar inom EU i euro. Ökad effektivitet och snabbhet för betalningar mellan länderna på den inre marknaden kommer inte att lämna de nationella aktörerna och systemägarna opåverkade.

För att den utveckling som successivt sker av systemen skall resultera i ökad nytta krävs givetvis att användarna, d.v.s. kunderna, utnyttjar tjänsteutbudet och de tekniska förutsättningarna på ett rationellt och effektivt sätt. En förutsättning för detta är att kunderna löpande får god information om de olika alternativ som erbjuds vid varje tidpunkt.

Sammanfattningsvis: Den nuvarande strukturen på den svenska marknaden med ett fåtal betalningssystem med tydliga och öppna inträdeskrav framstår i allt väsentligt som väl fungerande. Utgångspunkten vid denna bedömning är främst att samtliga aktörer bereds tillträde till de strategiskt viktiga systemen.

De problem som avhandlas i det följande rör inte den grundläggande strukturen på marknaden utan primärt vissa drifts- och tillämpningsfrågor.

3.2 KRAV PÅ DEN TEKNISKA UTVECKLINGEN AV FINANSIELLA TJÄNSTER

De inlånings- och betaltjänster som bankerna förr tillhandahöll sina kunder var enkla standardtjänster. Den tekniska utvecklingen har emellertid gjort det möjligt för bankerna att som komplement till dessa tjänster erbjuda nya typer av tjänster.

En del av de nya tjänsterna kräver att kunden själv har viss utrustning och därmed också får bära en startkostnad. Detta gör att inte alla kunder kan utnyttja dessa tjänster. Ett krav på att bankerna kostnadsfritt skall tillhandahålla kunderna den utrustning som krävs för att kunna utnyttja alla deras tjänster är inte rimligt och skulle dessutom säkerligen påverka den tekniska utvecklingen menligt. Det ligger däremot självklart i bankernas eget intresse att så många som möjligt kan utnyttja deras tjänster och att de kunder som inte anskaffar erforderlig utrustning erbjuds alternativa tjänster. I sammanhanget kan nämnas att en aktör beslutat att ersätta samtliga nuvarande uttagsautomater med en ny typ av automater. De nya automaterna kommer att utöver en kontantfunktion innehålla andra funktioner som bl.a. laddning av kontantkort och tillgång till Internetbank. Bytet av automater gör att Internetbanken blir tillgänglig även för de kunder som varken hemma eller på arbetsplatsen har tillgång till Internet.

För att en betaltjänst skall kunna utnyttjas av den breda allmänheten krävs även att den är användarvänlig. En tjänst får emellertid givetvis inte anpassas till kundernas behov av lättillgänglighet och användarvänlighet på ett sådant sätt att det innebär en säkerhetsrisk; exempelvis kan det ur säkerhetssynpunkt vara nödvändigt att ställa vissa krav på kunderna vad gäller kontroll och uppförande. Det får dessutom inte bortses från att det finns stora grupper som har svårt att utnyttja delar av den nya tekniken, exempelvis äldre och handikappade. Det är därför ett samhällsintresse

att det på marknaden alltså erbjuds betaltjänster som kan användas av alla, i princip oberoende av deras personliga förutsättningar. Staten har också genom avtal med Posten AB säkerställt att det finns en rikstäckande kassaservice genom vilka alla privatpersoner, företag, myndigheter och andra organisationer i hela landet kan göra in- och utbetalningar samt kvittera ut kontanter.

Sammanfattningsvis: Genom den tekniska utvecklingen kan bankerna erbjuda kunderna nya typer av tjänster som komplement till de traditionella standardtjänsterna. Alla tjänster kan dock inte utformas på ett sådant sätt att de kan användas av alla. Det är därför ett samhällsintresse att det på marknaden alltså erbjuds betaltjänster som kan användas av alla oberoende av deras personliga förutsättningar.

3.3. DATACLEARINGEN

IKANO-Banken, JP BANK, Skandia-Banken och WASA Banken uppgav i en gemensam skrivelse till Finansinspektionen 1997-11-04 att storbankerna försökte begränsa kundernas möjlighet att använda sina tillgodohavanden för att utföra en betalning till eller via en nischbank, bl.a. genom ändring av regelverket för dataclearingen.

Det har sedan dess skett en viktig förändring i sakförhållanden. Deltagarna i dataclearingen har nämligen träffat ett multilateralt Samarbetsavtal som reglerar samarbetet avseende vissa transaktionstjänster som skall utväxlas parterna emellan via dataclearingsystemet.

Bankföreningen anger i sitt remissvar 1998-04-01 att de anser "att Samarbetsavtalet säkerställer kundernas rörlighet på den finansiella marknaden genom att de har fullständig frihet att välja bank, inte bara för sparkonton och/eller krediter utan även för löneöverföringar".

Ovan nämnda nischbanker synes dock inte vara av samma uppfattning. De har i en gemensam skrivelse 1998-01-15 till inspektionen förklarat att man genom de framförhandlade avtalen endast "som ett första steg lyckats begränsa skadeverningarna av storbankernas nedmontering av det svenska betalningssystemet".

I remissvaret 1998-03-31 på det utkast som inspektionen skickade ut i februari reagerade nischbankerna starkt mot att Samarbetsavtalet inte innehåller en rätt att göra debetdragningar vid överföringar mellan konton i olika banker. I svaret görs gällande att "Det är en anmärkningsvärd motsättning att en kund via en bank inte kan disponera över sitt tillgodohavande i annan bank genom att den första banken drar in ett belopp genom dataclearingen från den andra banken när även de allra minsta handelsmännen genom kontokortssystem via bankkort kan förfoga över kundens tillgängliga banktillgodohavande och alla utländska banker kan göra det via bankkort, genom uttag, både via kontor och automater". Vidare anger man att kontoförande bank i dag har "rätt att inom två dagar stoppa och återföra debetdragningen om kontot därigenom övertrasseras. Fram till två dagar efter debetdragningen står således tillbanken (anmärkning: den bank som för kunds räkning begärt uttaget) risken för att den kanske inte får täckning för beloppet av kontoförande bank. Därefter övergår risken på sistnämnda bank".

Det kan, trots nischbankernas invändningar, konstateras att slutandet av ett multilateralt avtal om dataclearing samt ett Samarbetsavtal innebär att det träffats en överenskommelse mellan bankerna om samarbete avseende vissa viktiga transaktionstjänster vilket i sin tur gör det möjligt för bankerna att erbjuda sina kunder ett varierat utbud av betaltjänster.

DEBETDRAGNINGAR

En av de viktigaste förtroendefrågorna mellan en bank och en kund är att det endast är kunden/kontohavaren själv eller den han lämnat fullmakt åt som kan göra uttag från hans konto. Inspektionen har därför vid ett flertal tillfällen framhållit att kontoförande bank är ansvarig för att den som gör ett uttag från konto är behörig.

Vid en debetdragning tvingas emellertid kontoförande bank att överlåta åt annan bank att bl.a. kontrollera att den som begär uttaget är behörig samt att underlaget för transaktionen är korrekt och inte har förvanskats genom t.ex. registreringsfel. Kontoförande bank har nämligen i dessa fall små möjligheter att själv kontrollera att en transaktion är korrekt. Den möjlighet som finns för banken är att göra stickprov på ett urval av transaktioner i data-clearingen.

Dataclearingsystemets konstruktion är således sådan att annan bank än kontoförande i praktiken har teknisk åtkomst till inlåningskonton. Kontoförande bank tvingas därmed förlita sig på att övriga deltagare i dataclearingen endast medverkar till uttag som står i överensstämmelse med gällande villkor för Samarbetsavtalet och för kontot i fråga. Uttag genom debetdragningar innebär alltså minskad kontroll för kontoförande bank över kundens insatta medel. Att kontoförande bank inte har full kontroll är en brist eftersom det innebär en risk för att obehöriga uttag sker.

Debetdragningar används bl.a. i samband med inlösen av checkar, postväxlar och bankanvisningar. Trots att kontoförande bank inte har någon faktisk kontroll över uttagen innefattar samarbetsavtalet en rätt för deltagarna att göra debetdragningar när det gäller sådana tjänster. Deltagarna är inte heller förhindrade att bilateralt träffa avtal om debetdragningar avseende andra tjänster.

När det gäller checkar, postväxlar och bankanvisningar är det en förutsättning för att dessa skall vara användbara som betalningsmedel att inlösen kan ske på ett smidigt sätt. Av betydelse är här att mottagaren ofta har små möjligheter att påverka betalarens val av utställande bank. Det kan som exempel nämnas att en butik som accepterar check som betalningsmedel självklart inte bara får in checkar som är utställda av den egna banken utan även checkar som är utställda av andra banker. Om butiken var tvungen att vända sig till utställande bank för inlösen av varje check skulle detta säkerligen vara förenat med en sådan arbetsinsats att butiken valde att inte acceptera checkar som betalningsmedel. Dessa sedan länge etablerade och i många fall viktiga betalningsmedels användningsområde skulle därmed kraftigt begränsas. Debetdragningar är således i praktiken en förutsättning för att checkar, postväxlar och bankanvisningar skall kunna användas som betalningsmedel. Till detta kan läggas att checkar, postväxlar och bankanvisningar utgör handlingar som är utfärdade av kontoförande bank och som kontohavaren har att hantera och förvara som värdehandling. Risker för att dessa handlingar används av obehörig är därför liten till skillnad från annan "kvittens" på betalningsuppdrag som obehöriga lätt kan få åtkomst till.

En utökningen av debetdragningar till andra situationer kan innebära en ökad risk för obehöriga uttag. Det har dessutom förekommit att annan bank än den kontoförande utan kontohavarens medgivande genom debetdragning kvittningsvis tillgodogjort sig medel som denne haft insatt i annan bank. Ett sådant förfarande är inte acceptabelt.

Bankernas strävan bör därför vara att finna en bättre teknisk lösning och, innan sådan hittats, att begränsa antalet debetdragningar istället för att verka för en ökning.

När det gäller den jämförelse med kortköp som nischbankerna gör för att motivera en utvidgning av rätten att göra debetdragningar kan först konstateras att dessa dragningar inte görs i dataclearingen. Vidare är det sälj företaget och inte kontoföraren som kontrollerar behörigheten hos den som handlar med ett bankkort såvida inte köpet görs med PIN-kod. Att behörighetskontroll medges på dessa premisser och sälj företaget, även om exempelvis saldokontroll görs av banken, därmed kan sägas få åtkomst till kortinnehavarens konto är emellertid en förutsättning för att kontokort skall kunna användas för inköp. De fördelar som kontokortsystemet innebär får dock i detta fall anses överväga behovet av att kontoföraren själv kontrollerar behörigheten hos den som begär uttaget.

Vad avser debetdragningar i form av Autogireringar, se avsnitt 3.5.

LÖN, PENSION OCH ANDRA PERIODISKA UTBETALNINGAR

Rationell hantering av löneutbetalningar och liknande förutsätter att utbetalaren kan begränsa sina betalningar till en bank. En sådan styrning av utbetalningar förutsätter en möjlighet för betalningsmottagaren att snabbt, enkelt och kostnadsfritt få flytta över hela eller delar av lönen till av honom vald bank. Något annat skulle innebära otillbörliga konkurrensfördelar för den bank som har slutit avtal med stora arbetsgivare. Löneutbetalningar och liknande innefattas också numera i Samarbetsavtalet om transaktionstjänster.

ANDRA AKTÖRER ÄN BANKER

Riksgäldskontoret deltar i RIX-systemet och har även skrivit under Dataclearingavtalet men inte Samarbetsavtalet om transaktionstjänster. Riksgäldskontoret är därför hänvisat till att ingå bilaterala avtal med de deltagare i clearingen som man vill ha transaktionsutbyte med. För att deltagande i

dataclearingen skall vara av betydelse för Riksgäldskontoret är det således viktigt att övriga deltagare har en vilja att ingå avtal med kontoret på rimliga villkor. I annat fall kan inte de kunder som vill skicka eller ta ut pengar på konton hos Riksgäldskontoret erbjudas smidigast möjliga lösning.

Det framstår inte som självklart för bankerna att avtala med Riksgäldskontoret på samma sätt som mot andra banker eftersom Riksgäldskontoret inte kan erbjuda avtalande bank samma nytta av ett sådant avtal. Det kan därför finnas skäl för bilaterala avtal då varje bank har att bedöma vilken nytta man har av sådant avtal och därmed vilka villkor man är beredd att avtala om.

Överföringar till konton hos Riksgäldskontoret kan dock ske såväl genom Post- och Bankgirot som via Autogiro, se avsnitt 3.5.

Kunderna sparar alltmer i fonder. De önskar därför i ökat utsträckning kunna göra smidiga överföringar av medel till konton hos fondbolag. Överföringar kan även här ske såväl genom Post- och Bankgirot som via Autogiro. Det är emellertid inte möjligt att göra sådana överföringar via de tjänster som tillhandahålls inom dataclearingen, t.ex. stående överföringar. Anledningen till detta är att sådana överföringar avvecklas i RIX-systemet och fondbolagen torde inte uppfylla de krav som ställs för deltagande i RIX.

Sammanfattningsvis: Slutandet av ett multilateralt avtal om Dataclearing samt ett Samarbetsavtal har inneburit att det träffats en överenskommelse mellan bankerna om samarbete avseende vissa viktiga transaktionstjänster vilket i sin tur gör det möjligt för bankerna att erbjuda sina kunder ett varierat utbud av betaltjänster. Något krav på att Riksgäldskontoret och fondbolagen skall få påteckna Samarbetsavtalet i Dataclearingen torde

emellertid inte kunna ställas. Överföringar till och från dessa aktörer kan ske såväl genom Post- och Bankgirot som via Autogiro.

Dataclearingsystemets konstruktion innebär att det kan ske uttag från konton utan att kontoförande bank har full kontroll över detta. Detta är en brist som gör att strävan bör vara att finna en bättre teknisk lösning och att, innan sådan hittats, begränsa antalet debetdragningar istället för att verka för en ökning. Användningsområdet för viktiga äldre typer av betalningsmedel som checkar, postväxlar och bankanvisningar skulle dock kraftigt begränsas om inte debet-dragningar tilläts beträffande dessa.

3.4 POSTGIROT

I avsnitt 2.3 anges att Postgirot som betalningssystem, i förhållande till Bankgirot, kan sägas vara ett mindre öppet system. Detta innebär att kunderna till en bank som nyttjar Postgirot Banks produktsortiment även måste öppna ett konto hos sistnämnda bank. Det är även en klar fördel om betalningsmottagaren har ett postgirokonto. Utbetalning kan förvisso ske genom anvisning. Flertalet föredrar dock säkert att få betalningar direkt insätta på sina konton.

I de fall mottagaren saknar Postgirokonto kan, på sätt som beskrivits ovan i avsnitt 2.3, överföring till annat konto ske via en mellanaktör genom en detaljspecifierad fil. Detta kräver emellertid att bilateralt avtal om Inbetalningsservice - OCR träffats mellan Postgirot Bank och mellanaktören. Vissa banker har valt att avstå från att träffa sådant avtal vilket kan försena själva överföringen då denna i sådant fall måste göras manuellt av dem.

Vad avser Autogiro krävs för att Postgirot Bank skall kunna erbjuda denna tjänst att den bank som uttag skall göras från

medger Postgirot Bank en debiteringsmöjlighet. Två stora banker medger f.n. inte Postgirot Bank sådan möjlighet.

Slutligen är det möjligt att göra betalningar från Bankgirot till Postgirot men normalt inte tvärtom. Ett undantag är betalningar via postkontor eftersom Postgirot Bank och Posten har ett samarbete som möjliggör sådan betalning mot erläggande av en särskild avgift. Bankgirots utbetalningsavier kan dock gottskrivas postgirokonton.

JÄMFÖRELSE MELLAN POST- OCH BANKGIROSYSTEMET

Vid en jämförelse mellan rubricerade system framgår att transaktionsvägen för överföringar mellan banker i Postgirosystemet normalt är längre än i Bankgirosystemet. Detta gäller emellertid inte om både betalaren och mottagaren har konto i Postgirot Bank. Då kan överföring ske direkt mellan kontona utan någon avveckling i RIX.

När en bank utnyttjar Postgirot Banks tjänster för att tillhandahålla sina kunder möjligheten att göra överföringar mellan konton i olika banker måste dock transaktionen vandra i flera led, se ovan. I Bankgirosystemet kan däremot betalning göras från konto i en bank direkt till konto i annan bank. Postgirot bank har arbetat fram olika lösningar, såsom Inbetalningsservice - OCR, för att en överföring mellan Postgirokonto och bankkonto skall kunna ske på smidigaste sätt.

Det är således tekniskt möjligt att göra överföringar mellan konton i de olika systemen. För att dessa överföringar skall kunna gå direkt mellan kontona utan särskilda arrangemang krävs dock antingen att Postgirot Bank deltar i Bankgirosystemet eller att Postgirot Bank träffar bilaterala avtal med samtliga banker alternativt ett multilateralt avtal avseende tillgången samt hanteringen av olika konton.

I avsnitt 2.5 anges de krav som Bankgirocentralen BGC uppställer för deltagande i Bankgirot. Postgirot Bank torde uppfylla dessa krav utan problem. Det är dock självklart en fråga för Postgirot Bank att själv avgöra om de vill delta i Bankgirot eller inte. Deras ståndpunkt är att deltagande skulle strida mot ägarens (statens) intention med två konkurrerande betalsystem. Dessutom gör Postgirot Bank bedömningen att de totalt sett förlorar mer på ett deltagande i Bankgirosystemet än det tillför affärsmässigt. De har därför valt att avstå från deltagande.

På samma sätt som Postgirot Bank har valfrihet att delta i Bankgirot har övriga banker valfrihet att avgöra vilka avtal de vill ingå med Postgirot Bank.

Sammanfattningsvis: Det är teknisk möjligt att göra överföringar mellan konton i Bank- och Postgirosystemet. För att dessa överföringar skall kunna gå direkt mellan kontona utan särskilda arrangemang krävs antingen att Postgirot Bank deltar i Bankgirosystemet eller att Postgirot Bank träffar bilaterala avtal med samtliga banker alternativt ett multilateralt avtal. Hittills är det endast vissa banker som träffat bilaterala avtal med Postgirot Bank. Något krav på att sådana avtal sluts kan inte och bör inte heller uppställas. Det är upp till aktörerna att själva avgöra vilka avtal de vill ingå.

3.5 KUNDERNAS TILLGÅNG TILL BETALTJÄNSTER

Med tillstånd av bedriva bankverksamhet följer enligt 2 kap. 1 § bankrörelselagen en skyldighet att ta emot inlåning från allmänheten såvida inte undantag från den allmänna skyldigheten föreligger i det enskilda fallet, exempelvis enligt lagen om åtgärder mot penningtvätt (1993:768). Någon uttrycklig skyldighet att härutöver tillhandahålla tjänster föreligger inte.

Bankerna tillhandahåller dock normalt ett grundutbud av tjänster, såsom exempelvis betaltjänster.

Bankernas kunder har normalt behov av olika typer av betaltjänster för att kunna sköta sin ekonomi på ett rationellt sätt. Av svaren på den tidigare nämnda enkäten till bankerna framgår också att bankerna erbjuder allmänheten möjlighet att i någon form göra betalningar respektive överföringar till konton hos andra aktörer.

Om en bank skulle särbehandla vissa andra banker genom att inte tillhandahålla just deras kunder vissa tjänster, skulle det kunna uppfattas som en osund begränsning av dessa kunders rörlighet. I enkätsvaren uppges emellertid att bankerna vid tillhandahållandet av tjänster inte gör någon skillnad mellan olika bankers kunder på annat sätt än att i vissa fall lämna de egna kunderna någon typ av förmån, exempelvis en lägre avgift, jfr dock avsnitt 3.7. (Enkätsvaren finns redovisade i utkastet till promemoria om "Konsumenternas rörlighet på den finansiella marknaden".)

Vid en jämförelse mellan uppställningen i bilaga 3 över de system som olika betaltjänster hanteras genom och uppställningen i bilaga 4 över de olika tjänster som bankkunder har att välja mellan vid uttag och överföringar från bankkonto kan konstateras att samtliga i utredningen ingående banker har tillgång till de gemensamma system som krävs för att tillhandahålla kunderna ett fullgott utbud av betaltjänster.

I det följande kommer vissa banktjänster att särskilt behandlas.

KASSATJÄNSTER

Av det gemensamma remissvaret från IKANO-Banken, JP Bank, SkandiaBanken och WASA Banken framgår att även om nischbankerna inte i någon större utsträckning tillhandahåller egna bankautomater anser de det vara av stor vikt att deras kunder får tillgång till bankautomater.

Däremot synes inte nischbankerna anse att deras kunder har något större behov av att ha tillgång till de tjänster som erbjuds på ett bankkontor. I svaret anges nämligen att bankkontoren numera tjänar "särskilt avseende kundgruppen privatpersoner, i stället i första hand som en marknadsplats för försäljning och rådgivning av det stora utbudet spar- och placeringstjänster samt för större lån." Nischbankerna hävdar vidare att de aldrig utnyttjar storbankernas kontor utan att det i stället är storbankernas kunder som utnyttjar storbankernas kontor för sina affärer med tredje part, t.ex. nischbankerna. Dessutom menar man att möjligheten att utföra banktjänster utan att behöva infinna sig på ett bankkontor är positiv för kunderna och därför bör uppmuntras.

Storbankerna synes vara av annan uppfattning. En storbank hävdar t.ex. att deras viktigaste konkurrensmedel är just servicen i kontorsnäten.

Av visst intresse här är en närmare analys av vilka "nischer" en nischbank kan ha. Inspektionen hävdade i det utkast som gått på remiss att "i benämningen nischbank måste anses ligga att banken valt att specialisera sig på en viss typ av produkter och tjänster. Nischbankerna har generellt profilerat sig genom att bedriva in- och utlåningsverksamhet samt tillhandahålla fondsparprodukter och livförsäkringssparande". I det gemensamma remissvaret från nischbankerna invände man mot detta genom att ange att de utöver sparprodukter "arbetar i betydande utsträckning även med kort, giro, transaktionskonton och långivning". En möjlig slutsats av detta är att dessa nischbankers målsättning är att i möjligaste mån vara en fullsortimentsbank mot privatkunder som har förmåga att tillgodogöra sig och utnyttja de nya distributionskanaler som tekniken möjliggör. Att "nischningen" således består i val av kundgrupp och inte produktsortiment.

Det förefaller som om aktörerna i vart fall är överens om sina respektive kunders behov vad avser kontorstjänster. Slutsatsen skulle därmed kunna vara att frågan om tillhandahållande av kontorstjänster är en profileringsfråga och tillika en konkurrensfråga. Storbankerna inriktar sig på kunder som vill ha möjligheten att utnyttja de tjänster som ett kontor kan erbjuda medan nischbankerna satsar på kunder vars behov kan uppfyllas genom andra distributionskanaler.

Det torde emellertid finnas ett samhälleligt intresse av att allmänheten har tillgång till kassatjänster. I avsnitt 3.2 konstateras att staten i avtal med Posten AB säkerställt en viss servicenivå i detta avseende.

STAENDE ÖVERFÖRINGAR/AUTOGIROT

Svaren på enkäten till bankerna visar att samtliga tillfrågade banker erbjuder sina kunder möjligheten att göra stående överföringar, d.v.s. kunden ger kontoförande bank i uppdrag att med vissa intervall föra över ett fast belopp till annat bankkonto (hos den egna banken eller annan bank). Denna tjänst torde för många kunder vara viktig eftersom det kan löna sig att spara ett visst belopp per månad hos annan bank som erbjuder en högre ränta. Att sådan möjlighet finns fungerar säkerligen även som ett konkurrenstryck på bankerna eftersom de tvingas erbjuda en attraktiv ränta på sina sparkonton om de vill behålla kundens hela kapital.

Ett möjligt alternativ till stående överföringar är tjänsten Autogiro vars funktionssätt beskrivs närmare i avsnitt 2.3.

Grundtanken med Autogiro var att tjänsten endast skulle vara tillgänglig för icke finansiella betalningar såsom räkningar och för vissa finansiella betalningar såsom exempelvis fondsparande och försäkringspremier. Tjänsten har inte varit tillgänglig för s.k. finansiella transaktioner, d.v.s. överföringar mellan bankkonton.

Dessa skulle ske genom dataclearingen i form av stående överföringar.

Bankgirocentralen BGC:s styrelse har dock beslutat att tjänsten Autogiro fr.o.m. hösten 1998 även skall vara öppen för finansiella transaktioner. Mot denna bakgrund synes det naturligt att räkna med att även Postgirot Bank kommer att låta sin Autogirotjänst vara öppen för sådana transaktioner. Härigenom öppnas ett för kunderna billigare alternativ till de vanligtvis dyra stående överföringarna. För banker som vill att kunderna skall flytta över kapital till dem kan det finnas affärs-mässiga skäl att ta på sig den kostnad som en användning av Autogirotjänsten innebär för dem. Att det har tillkommit ett alternativ till stående överföringar bör således kunna påverka prissättningen av dessa.

Av beskrivningen i avsnitt 2.3 framgår att uttaget vid Autogirering görs av BGC med stöd av ett medgivande som lämnats av betalaren till betalningsmottagaren. Kontoförande bank låter i dessa fall BGC göra uttag från betalarens konto utan att själv kontrollera huruvida denne lämnat sitt medgivande härtill. Finansinspektionen har uppmärksammat att vissa banker hävdat att det i dessa sammanhang inte ankommer på dem att kontrollera att betalningsuppdraget är formellt riktigt, utan att detta enligt de avtal som reglerar tjänsten helt och hållet är en angelägenhet mellan betalaren och betalningsmottagaren varför banken inte heller kan ansvara för eventuella fel som därvid uppkommer.

I avsnitt 3.3 framhålls att kontoförande bank är ansvarig för att den som gör ett uttag från konto är behörig. Något undantag från denna regel gäller inte för Autogireringar. Kontoförande bank bär således ansvaret gentemot kontohavaren för obehöriga uttag. På samma sätt som vid debetdragningar i dataclearingen tvingas dock kontoförande bank vid Autogireringar att förlita sig på andra aktörer vad avser kontroll av behörigheten vid uttag. En viktig skillnad är emellertid den extra

kontroll som det innebär att kontohavaren i vart fall innan den första transaktionen alltid erhåller en bekräftelse på uppdraget. I många fall får dessutom kontohavaren en avisering genom den faktura som betalaren erhåller från betalningsmottagaren utvisande det belopp som kommer att dras. Genom dessa aviseringar får kontohavaren en möjlighet att förhindra obehöriga uttag.

Det ansvar kontoförande bank har gentemot kunden för obehöriga uttag vid Autogireringar får banken kompensera sig genom att regressvis kräva betalning av BGC som i sin tur får kräva betalningsmottagarens bank vilken slutligen får kräva betalningsmottagaren såvida denne inte haft något giltigt medgivande. Detta är emellertid komplicerat och kostsamt, varför det finns en inbyggd mekanism som bör göra att de banker som medverkar i tjänsten Autogiro erbjuder denna tjänst endast till företag som kan förväntas ha goda rutiner i fråga om medgivandet från kunden till Autogirodragningen.

Tjänsten Autogiro är i många fall ett lämpligt sätt för kunderna att betala sina räkningar. Vidare kan som nämnts tjänsten fr.o.m. i höst även användas vid flyttande av sparmedel. För en bank med mer omfattande verksamhet är det således viktigt att kunna erbjuda sina kunder denna tjänst. Det bör därför finnas ett ömsesidigt intresse hos bankerna att ha en fungerande kontroll och ansvarsordning som säkerställer en riktigt hantering. En kund får aldrig bli lidande p.g.a. avsaknaden av sådan.

Avslutningsvis bör framhållas att kontoförande bank i villkoren för de nya tjänster som teknikutvecklingen medger inte utan lagstöd kan friskriva sig från ansvar gentemot kunden för obehöriga uttag.

INTERNET OCH TELEFONBANKSERVICE

Det blir allt vanligare att bankerna erbjuder sina kunder möjligheten att sköta vissa av sina bankaffärer hemifrån via Internet eller telefon.

Nischbankerna hävdar att det är en begränsning för kundernas rörlighet att storbankerna ofta begränsat möjligheten att göra överföringar av medel via dessa tekniker till överföring mellan s.k. fördefinierade konton. Begränsningarna anges inte ha annat syfte än att hindra kunderna från att flytta medel till annan bank.

Det kan inte ställas krav på att en bank skall tillhandahålla sina kunder självbetjäningsservice via Internet eller telefon. På samma sätt bör det vara en sak för de banker som tillhandahåller sådan service att själva avgöra om tjänsten överföring till konto i annan bank skall ingå i servicen. Det kan knappast anses vara en begränsning av rörligheten om banken inte erbjuder denna tjänst; givetvis under förutsättning av att alternativa tjänster erbjuds. Vidare kan konstateras att ingen bank utformat denna tjänst på ett sådant att den gör skillnad på om kunden önskar överföra medel till nisch- eller till storbank.

Tillhandahållande av telefon- och Internetjänster bör ses som ett konkurrensmedel för bankerna. De banker som erbjuder möjligheten att på detta sätt göra överföringar torde ha en tjänst som lockar till sig nya kunder.

BANKKORT OCH BANKAUTOMATER

Nischbankerna uppger i sitt gemensamma svar att bankerna utvecklat ett bankautomatsamarbete så att ett bankkort utfärdat av en bank kan användas i andra bankers automater. Flertalet av storbankerna har dock "blockerat tekniken så att dess bankkort inte fungerar i nischbankernas bankomater men väl i andra bankers bankomater".

I avsnitt 2.7 konstateras att varumärkesföreningar såsom VISA och Europay/MasterCard är öppna, d.v.s. att alla banker kan ansöka om medlemskap. Samtliga storbanker och flertalet nischbanker är också medlemmar i både Europay/MasterCard och VISA.

De regelverk som håller samman varumärkesföreningarna innehåller ingen särskilt uttalad regel om att en medlem är skyldig att låta annan medlem inom samma land få tillgång till dennes automater. Varumärkesföreningarna bygger dock på reciprocitet varför en av grundtankarna med föreningarna är att medlemmar som anslutit samtliga eller vissa av sina automater till föreningen skall låta övriga medlemmar få tillgång till dessa. Det är viktigt att en innehavare av ett kort som är anslutet till en förening kan förlita sig på att kortet går att använda hos de automater och butiker som är anslutna till föreningen. I annat fall skulle kundernas nytta av kortet och företroendet för föreningarna försämrast, vilket vore olyckligt då varumärkes-samarbetena har en viktig funktion på betaltjänstmarknaden.

Om en bank inte vill ingå eller vägras bilateralt avtal med viss annan bank om nyttjande av automat kan den ändå få tillgång till dennes automater genom sin licens hos VISA eller Europay/ MasterCard. Banken får i dessa fall köra sina transaktioner i den internationella clearingens vilket bl.a. är förenat med s.k. interchangekostnader för transaktionshantering och kostnader för clearingkonton med positiva saldon. Medlemmar i en förening kan dock på den nationella marknaden spärra egna kunders kort från andra medlemmars automater samt spärra egna automater från uttag med kort som är utgivna av andra medlemmar.

Om en medlem väljer att på den nationella marknaden spärra egna kunders kort från uttag i vissa andra medlemmars automater är de enligt föreningarnas regelverk skyldiga att informera kortinnehavarna om denna begränsning. Det kan dock ifrågasättas om det överhuvudtaget finns några bärande skäl för en sådan begränsning i kortets användningsområde. Tvärtom måste det även för de egna kunderna framstå som en svårförstålig begränsning av kortets användningsområde. Vidare kan begränsningen ge upphov till misstroende

eller i vart fall en negativ inställning till den bank vars automat inte accepterar kortet. En sådan begränsning hör därför inte hemma på en effektiv marknad såvida inte denna kan motiveras av något sakligt skäl, exempelvis tekniska hinder som är förenade med en sådan kostnad att de inte uppväger nyttan.

Mot bakgrund av vad som ovan sagts om grundtankarna med varumärkesföreningarna och dess viktiga funktion på betaltjänstmarknaden torde det även kunna ställas krav på sakliga skäl för att en medlem skall kunna vägra ingå avtal med annan medlem om automater eller spärra en automat från uttag med kort som är utgivna av andra medlemmar. Ett skäl skulle här kunna vara att man inte kommer överens om de ekonomiska villkoren. Kan två banker som är medlemmar i Europay/MasterCard inte enas om avgiftsstorleken har emellertid endera parten möjlighet att begära skiljedom i frågan från Europay/MasterCard, Bryssel. VISA har i dessa fall en s.k. fall back, d.v.s. en fastställd interchangeavgift som skall gälla mellan bankerna så länge de inte kommer överens. Är en medlemsbank beredd att betala den avgift som fastställs på detta sätt bör bank vars automater är anslutna till föreningen också låta denne få tillgång till automaterna om de krav som i övrigt kan ställas uppfylls.

Sammanfattningsvis: De i utredningen ingående bankerna har tillgång till de gemensamma system som krävs för att tillhandahålla kunderna ett fullgott utbud av betaltjänster. Allmänheten erbjuder möjlighet att i någon form göra betalningar respektive överföringar till konton hos andra aktörer. Bankerna har uppgett att de vid tillhandahållandet av tjänster inte gör någon skillnad mellan olika bankers kunder.

När det gäller kassatjänster finns det ett samhälleligt intresse av att allmänheten har tillgång till sådana. Staten har i avtal

med Posten säkerställt att det finns en rikstäckande kassaservice.

Genom att Bankgirocentralen BGC beslutat låta Autogirotjänsten även vara öppen för finansiella transaktioner öppnas ett för kunderna billigare alternativ till de vanligtvis dyrare stående överföringarna.

Vissa banker har hävdad att kontoförande bank vid Autogireringar inte bär ansvaret mot kunden för obehöriga uttag. Det är en felaktig uppfattning som saknar stöd i lag.

Tillhandahållandet av telefon- och Internettjänster bör ses som ett konkurrensmedel för bankerna. Det är därför upp till varje bank att avgöra vilken service som skall ingå i dessa tjänster.

Mastercard och VISA:s regelverk innehåller ingen särskilt uttalad regel om att medlem är skyldig att låta annan medlem inom samma land få tillgång till dennes automater. Det torde dock kunna ställas krav på sakligt godtagbara skäl för att en medlem skall kunna vägra ingå avtal med annan medlem om automater eller spärra en automat från uttag med kort som är utgivna av andra medlemmar. På samma sätt torde sakligt godtagbara skäl krävas för att en medlem skall få spärra egna kunders kort från uttag i vissa andra medlemmars automater.

3.6 AVGIFTSSTRUKTUREN PÅ BETALTJÄNSTMARKNADEN

AVGIFTSSÄTTNING MELLAN BANKER

Vilka betalningssystem och informationssystem som är att betrakta som strategiska och nödvändiga för t.ex. nischbankernas service till allmänheten framgår av analysen i avsnitt 2.4. Där ingår alltid Riksbankens RIX-system för clearing och avvecklingen av det finansiella systemets stora betalningar. Vidare ingår olika kombinationer av de två girosystemen för massbetalningar, bankernas dataclearing samt tillgång till bankautomater. Vad som här inledningsvis bör uppmärksammas är att nischbankernas strategi att selektivt utnyttja här nämnda betalningssystem ställer betydande krav dels på de avtalsförhållanden som styr själva anslutningen, dels på prissättningen inom ramen för ingångna avtal.

Prissättningen på marknaden förutsätts bygga på en objektiv företagsekonomisk grund. De banker som önskar anslutning till dataclearingen, något av girosystemen eller till ett varumärkessamarbete för kortutgivare förväntas kunna förhandla fram skäliga avtal om fördelningen av kostnadsmassan och av affärsriskerna på respektive avsnitt, även om skillnader i inriktning och verksamhetsförutsättningar mellan stora och små banker från tid till annan kan skapa vissa problem.

En viktig förklaring ligger i småskaligheten i nischbankernas verksamhet. Produktionsekonomiska nackdelar för små banker kan normalt inte "trollas bort" eller korrigeras via särskilda avtalslösningar. Däremot finns både ett företagsekonomiskt och ett samhälls-ekonomiskt intresse att befintliga, öppna betalningssystem utnyttjas så effektivt som möjligt och att bakomliggande kostnader fördelas på grundval av objektiva kriterier. I de flesta fall leder denna strävan fram till prissättningsmodeller som bygger på en blandning av fasta och rörliga kostnader.

Priser som täcker fasta kostnader kan normalt säkra att en bank kan få tillgång till erforderliga tekniska system - anslutning, utbildning, teknisk support, vidareutveckling. Fungerar detta avgiftsuttag fullt ut kan de rörliga kostnaderna tillåtas avspegla enbart styckkostnader. Dessa kostnader för löpande transaktioner blir i så fall lika stora, vanligtvis lika låga per transaktion, för storbanker som för nischbanker. Däremot ger renodlade marginalkostnadspriser normalt inte berörda banker och systemägare full kostnadstäckning.

Det kan i sammanhanget konstateras att det numera finns en bred samsyn om här nämnda principer för avgiftssättning mellan bankerna. Denna samsyn har t.ex. kommit till uttryck i det nya Dataclearingavtalet. Riskerna för att själva prissättningsmodellerna på marknaden fungerar som tillträdeshinder för nya aktörer och för nischbanker har därför reducerats. Samtidigt kvarstår vissa frågetecken avseende avgiftsmodeller och avgiftsnivåer, bl.a. genom att avgiftssättningen i Bankgirot är föremål för Konkurrensverkets prövning. Konkurrensverket har här en viktig uppgift att påtala och åtgärda eventuella missförhållanden som kan anses ge konkurrensskadliga effekter, t.ex. prisdiskriminerande villkor. Det bör dock understrykas att ingen statlig myndighet i praktiken förfogar över sådan insikt och sådan detaljerad information att man löpande via prisregleringar kan bestämma avgiftsnivåer på bankernas betaltjänster och nödvändiga systemanslutningar. Det är inte heller önskvärt att annan än den som tillhandahåller en tjänst sätter priset på den.

AVGIFTSSÄTTNING MOT KUND

Principerna för hur prissättning av betaltjänster ut mot enskilda kunder bör utformas avviker egentligen inte från vad som gäller på andra varu- och tjänsteområden i ekonomin. Det bör vara fri prissättning inom olika produktområden. Tillgången till ett brett utbud av tjänster och

betalningsvägar med tydliga, jämförbara "prislappar" ger kunderna reella valmöjligheter.

Flera av de problem som påverkar relationerna mellan bankerna påverkar också relationen ut mot kund. Det gäller i hög grad frågan om småskalighetens nackdelar. Det kan också vara svårt att renodla vilka kostnader som avser en viss produktion av tjänster eller vissa enskilda finansiella produkter. I centrum för avgiftssättningen står istället kundernas betalningsvilja. Till bilden hör också att samordningen i marknadsföring och distribution drivs allt längre. Det existerar en flora av paketylösningar och kombinationserbudanden där bankerna, ibland också kunderna, är beroende av bakomliggande, avancerade tekniska system.

Mot den bakgrunden utnyttjar bankerna i ökad utsträckning sina avgiftssystem som styrmedel ut mot kunderna. Genom variationer i olika avgifter försöker de styra kundernas beteende och val av produkter och distributionskanaler. Denna frihet och flexibilitet möter inget hinder förutsatt att konkurrensen fungerar och bankkunderna har tillgång till flera alternativ. Strävan är att uppnå högre kostnadseffektivitet och därmed lägre priser i bankens samlade produktion. Efterfrågan styrs till de avsnitt där banken har kostnadsfördelar.

Styrningen skall alltså ske mot ökad kostnadseffektivitet; inte för att hindra kundernas rörlighet. Bankerna bör självklart inte använda avgifterna som ett lockmedel för att ändra kundernas beteende till att använda vissa av bankens tjänster och sedan när kunden väl ändrat sitt beteende kraftigt höja priset för dessa tjänster. Anmärkningsvärt är också om tjänster som är förenade med låga kostnader för banken beläggs med höga avgifter ut mot kunden. Här torde t.ex. kunna ifrågasättas om det är rimligt att en för bankerna föga kostnadskrävande tjänst som stående överföringar i vissa fall kan kosta så mycket som den gör per överföring.

Banken skulle vid denna tjänst kunna ta en initial fast kostnad när den tar emot uppdraget för att därefter endast ta en mycket liten rörlig kostnad per transaktion.

Sättet att ta ut kostnader mot kunderna är ett av bankens viktigare konkurrensmedel på en fungerande marknad. Ett problem är här att bankerna inte alltid marknadsför sina tjänster med tillräckligt tydlig och lättillgänglig prisinformation, se vidare avsnitt 3.9.

När prisinformationen brister fungerar inte heller styrmekanismerna som det är tänkt på marknaden. Kundernas möjligheter att jämföra och välja försvåras. Detta återverkar i sin tur negativt på effektivitet och konkurrens.

Även här gäller vad som sagts ovan rörande myndigheters möjligheter att i bankers ställe fastställa skäliga avgiftsnivåer på enskilda banktjänster och produkter. Däremot är det en viktig uppgift för myndigheterna att bevaka att bankernas information till kunderna om avgiftssättningen är tydlig och transparent.

Sammanfattningsvis: Aktörerna på marknaden måste själva ansvara för prissättningen av sina tjänster. Detta gäller även för betalningsförmedlingen. Ingen statlig myndighet förfogar över sådan insikt och sådan detaljerad information att man löpande via prisregleringar kan bestämma avgiftsnivåer på bankernas betaltjänster och nödvändiga systemanslutningar. Det är inte heller önskvärt att annan än den som tillhandahåller en tjänst sätter priset på den.

När det gäller grundprinciperna för avgiftssättningen mellan bankerna finns numera en samsyn om prissättningsmodeller som bygger på en blandning av fasta och rörliga kostnader. Samtidigt kvarstår vissa frågetecken avseende avgiftsmodeller och avgiftsnivåer, bl.a. genom att avgiftssättningen i Bankgirot är föremål för Konkurrensverkets prövning.

Konkurrensverket har här en viktig uppgift att påtala och åtgärda eventuella missförhållanden som kan anses ge konkurrensskadliga effekter, t.ex. prisdiskriminerande villkor.

Bankernas prissättning mot kunderna bör vara fri inom olika produktområden. Bankerna utnyttjar i praktiken sina avgiftssystem som styrmedel ut mot kunderna. Detta möter inget hinder förutsatt att konkurrensen fungerar. Bankkunderna har då tillgång till flera alternativ.

Den prisinformation som bankerna lämnar om sina tjänster är emellertid inte alltid tillräckligt tydlig och lättillgänglig vilket får till följd att styrmekanismerna inte heller fungerar som det är tänkt på marknaden. Kundernas möjligheter att jämföra och välja försvåras vilket återverkar negativt på effektivitet och konkurrens.

3.7 FLOAT

Den s.k. floaten är ett sätt för bankerna att ta betalt för överföringen. Den tidsåtgång som finns i floaten har inte enbart att göra med den tidsutdräkt som själva tekniken kräver.

I avsnitt 2.9 konstateras att det med den teknik som används i dag normalt torde krävas åtminstone en dags tidsutdräkt vid överföringar. Är det en rimlig tidsåtgång och vad skulle man kunna göra för att begränsa denna?

En begränsning av tidsåtgången är möjlig utan att ändra den grundläggande tekniken men förutsätter att flera körningar görs av BGC, att avveckling sker oftare i RIX samt att bankernas system ska kunna uppdatera kontona flera gånger per bankdag. En sådan lösning medför emellertid att kostnaderna för överföringar ökar vilket säkert skulle få betalas av kunderna.

Av intresse är emellertid det arbete som BGC presenterar i en artikel i sitt News-

letter nr 1 april 1998. I artikel anges att BGC efter omfattande analys av olika alternativa lösningar fattat ett beslut om en ny systemplattform. I artikeln sägs att det nya systemet innebär en helt ny arkitektur där betalningstransaktionerna bearbetas direkt allteftersom de anländer till BGC. Man får ett händelsestyrt och tabellstyrt system där allt pågår samtidigt och där allt är automatiserat. Avveckling i RIX kan ske flera gånger om dagen och utleveranser till bankkunder måste inte ske en gång varje dag utan kan både ske oftare och mer sällan. Införandet av plattformen kommer att ske stegvis under en omlägningsfas, som börjar under våren 1998 och pågår under en stor del av 1999.

Den beskrivning som lämnas av BGC torde innebära att överföringar i framtiden kommer att kunna ske snabbare vad avser Bankgiroprodukter såsom t.ex. Autogiro.

Även om plattformen inte tar sikte på överföringar genom dataclearingen bör man kunna förvänta sig att även tekniken för sådana överföringar inom en snar framtid kommer att förbättras. Det kan dock inte bortses från att en överföring görs via fyra olika system som hänger samman vilket innebär att en svag länk kan få sådana smittoeffekter att effektiviseringar i de tre andra systemen inte får någon verkan.

Ur denna synvinkel kan utformningen av bankernas interna system diskuteras. Bankerna har i och för sig stor frihet att bestämma utformningen av sina tjänster. Bankerna spelar dock en central roll inom betalningssystemen. Med hänsyn till den samhällsfunktion ett väl fungerande betalningssystem har, måste krav kunna ställas på bankernas service vad gäller betaltjänster. Att kunna erbjuda snabba överföringar torde för övrigt vara ett effektivt konkurrensmedel för banken. Konkurrensen torde kunna leda till att flertalet banker tvingas att arbeta om sina interna system så att de snabbast möjligt kan sätta in överförda pengar på kundens konto.

Det förekommer även att systemet med produktfloat tillämpas vid överföringar inom en och samma bank. Kunderna är sällan medvetna om att float kan förekomma vid sådana överföringar. Om en bank väljer att belasta överföringar inom banken med float bör man på ett klart och tydligt sätt informera kunderna om detta.

Kontofloaten har som nämnts att göra med bankernas sätt att beräkna ränta vid insättningar och uttag på ett konto, s.k. valuteringsregler. Det är vanligt att inlåningsräntan på konton beräknas fr.o.m. bankdagen efter insättningsdagen vilket t.ex. innebär att den som får pengar insätta på sitt konto på fredagen tillgodogörs ränta först fr.o.m. måndagen. Om en insättning tas ut samma dag tillgodogörs således inte kontohavaren någon ränta för insättningen. Att tillämpa sådana räntevillkor står bankerna fritt. Vissa banker gör dock gällande att ett s.k. valuteringsunderskott uppstår om uttag sker samma dag som insättning och debiterar därför kontohavaren en form av straffränta. Det kan här konstateras att något kapitalmässigt underskott inte har uppkommit och att någon övertrassering av kontot kapitalmässigt därför inte har skett. Om banken vill tillgodogöra sig någon kompensation för att uttag skett samma dag skall det därför anges på ett tydligt sätt för kunden så att denne får klart för sig att det är förenat med en särskild kostnad, när insättning och uttag sker samma dag. Det är sedan kundernas sak att själva avgöra vilken betydelse detta villkor får för deras val av bank.

I avsnitt 2.9 anges att det vid en överföring mellan konton i olika banker normalt åtgår två produktfloatdagar. Vidare anges att flertalet banker vid uttag beräknar räntan t.o.m. kalenderdagen före uttagsdagen samt att flertalet banker vid insättningar beräknar räntan fr.o.m. kalenderdagen efter insättningsdagen. Om en kund önskar göra en överföring mellan två konton som han har i olika banker åtgår således normalt fyra floatdagar (två produkt- respektive två kontofloatdagar). Noteras bör att

avsändande och mottagande bank i många fall har lika stor delaktighet i floaten. Ett rimligt antagande är att överföringen sker från ett konto med 0,5 % ränta till ett konto med 4 % ränta. Räntebortfallet för kunden vid en överföring om 10 000 kr blir vid ett sådant antagande inte mer än cirka 2,46 kr ($10.000 \times 0,005 \times 2/365$) + ($10.000 \times 0,04 \times 2/365$). Med dagens låga ränteläge kan således inte det intäktsbortfall som floaten innebär anses hämmande för kundernas rörlighet. En annan sak är att floaten kan vara ett för instituten osäkert avgiftssystem eftersom intäkten från floaten varierar med storleken på det överförda beloppet, den tid det tar att överföra beloppet och den aktuella räntenivån på daglånemarknaden. Särskilt svängningar på räntenivån kan göra att det är svårt för instituten att beräkna hur stor intäkten egentligen kommer att bli från floaten.

Att det intäktsbortfall som drabbar kunden genom floaten är ganska ringa bör tas i beaktande vid bedömningen av rimligheten i att använda floaten som ett sätt att ta betalt för tjänsten. Om bankerna nöjde sig med att betalt för tjänsten genom floaten skulle detta säkerligen vara billigare för kunden än om en särskild avgift tas ut. Problemet med floaten är främst att den inte är transparent och att den försämrar disponibiliteten. Kunderna känner ofta inte till att floaten fungerar som en avgift och även om de skulle göra det har de svårt att uppskatta hur mycket de egentligen betalar för tjänsten. Vidare dröjer det ett antal dagar innan pengarna blir disponibla för mottagaren vilket kan vara ett problem eftersom det ibland finns ett behov av att de överförda pengarna kommer mottagaren tillhanda genast och att kunden också utgår från att så sker. Dessa problem skulle kunna lösas om bankerna bemödade sig att lämna kunderna klar och tydlig information om vad som gäller för överföringen. Så sker inte i dagsläget.

En förbättrad information och moderniserad teknik skulle kunna medföra att kunderna genom medvetna val skapar förut-

sättningar för att få olika typer av överföringar att välja mellan där bankernas kostnadsuttag sker genom att inslaget av float och ren avgift varierar. Antingen sker överföringen snabbt mot en högre avgift eller långsammare mot en lägre avgift. En sådan utveckling skulle antagligen gynna kunderna. Eftersom den tid en överföring tar också är beroende av hur snabbt mottagande bank hanterar överföringen krävs att avsändande bank träffar avtal med mottagande bank för att den skall kunna lämna en leveransgaranti till kunden. Vill mottagande bank inte ingå sådant avtal bör avsändande bank på ett tydligt sätt informera kunden om att överföring till vissa banker tar längre tid.

Sammanfattningsvis: Den tidsåtgång som finns i den s.k. floaten fungerar som ett sätt för bankerna att ta betalt för överföringar mellan konton och har således inte enbart att göra med den tidsutdräkt som själva tekniken kräver.

Problemet med floaten är främst att den inte är transparent samt att det tar ett antal dagar innan de överförda medlen blir disponibla för mottagaren. En förbättrad information och moderniserad teknik skulle kunna medföra att kunderna fick olika typer av överföringar att välja mellan där bankernas kostnadsuttag sker genom att inslaget av float och ren avgift varierar. Antingen sker överföringen snabbt mot en högre avgift eller långsammare mot en lägre avgift. En sådan utveckling skulle antagligen gynna kunderna.

Om en bank väljer att belasta överföringar inom banken med produktfloat bör man på ett klart och tydligt sätt informera kunderna om detta.

Det är vanligt att inlåningsräntan på konton beräknas fr.o.m. bankdagen efter insättningsdagen. Om en insättning tas ut samma dag tillgodogörs således inte kontohavaren någon ränta för insättningen. Vissa banker gör gällande att ett s.k. valuteringsunderskott uppstår i dessa fall

och debiterar därför kontohavaren en form av straffränta. Något kapitalmässigt underskott har dock inte uppkommit varför någon övertrassering av kontot inte har skett. Om banken vill tillgodogöra sig någon kompensation för att uttag skett samma dag skall det därför anges på ett tydligt sätt för kunden så att denne får klart för sig att det är förenat med en särskild kostnad, när insättning och uttag sker samma dag. Det är sedan kundernas sak att själva avgöra vilken betydelse detta villkor får för deras val av bank.

3.8 BANKS FÖRHÅLLNINGSSÄTT MOT KUND RESPEKTIVE ANNAN BANK

Finansinspektionen har både genom nischbankerna och samtal från enskilda fått exempel på när personal hos kontoförande bank nekat kund respektive inte varit annan bank behjälplig vid överföringar mellan konton i olika banker. Inspektionens erfarenhet är att även kunder som velat göra överföringar till ett fondbolag eller Riksgäldskontoret fått beskedet att sådana överföringar inte tillhandahålls av banken.

Det har också förekommit att kontoförande bank låter överföringsuppdrag från kund bli liggande några dagar innan den meddelar kunden att den inte kommer att utföra uppdraget.

Nischbankerna har i gemensamma skrivelser till inspektionen uppgett en rad problem som de mött när de på kunds uppdrag varit i kontakt med kontoförande bank.

Tidigare har i avsnitt 3.5 konstaterats att bankerna i sitt svar på inspektionens enkät uppgett att de inte gör någon skillnad på om banken som kunden önskar överföra medel till är nisch- eller storbank. Av enkätsvaren framgår vidare att samtliga banker svarat att de tillhandahåller möjligheten att genom dem göra insättning på konto i annan bank.

Sådana överföringar görs normalt via dataclearingen.

Överföringar till fondbolag görs däremot inte via dataclearingen. De flesta banker torde dock erbjuda någon annan tjänst som gör det möjligt för kunderna att föra över pengar till konto i annat finansiellt företag än banker, exempelvis via Bankgirot, se avsnitt 3.5.

Bankerna bör ha centralt fastställda interna rutiner för sin verksamhet. Av rutinerna bör bl.a. framgå vilka betaltjänster banken erbjuder sina kunder. Det är en ledningsfråga att säkerställa dels att den personal som har kundkontakt känner till eller åtminstone på ett enkelt sätt har möjlighet att informera sig om de rutiner som gäller för banken, dels att personalen följer desamma. Vidare måste banken visa kunden sådan omsorg att den snarast möjligt meddelar denne om man inte förmår utföra en betaltjänst.

Det förekommer uppenbarligen att bankernas personal inte alltid följer de rutiner som gäller för respektive bank vid tillhandahållandet av betaltjänster. Ansvar vilar här på bankens ledning. För att undvika liknande fel i framtiden är det viktigt att ledningen vidtar åtgärder så att personalen följer fastlagda rutiner.

Ett problem kan vara den konflikt som finns mellan en banks intresse av att kunden placerar sina sparmedel hos banken och det faktum att banken samtidigt är den som tillhandahåller de betaltjänster som gör det möjligt för kunderna att flytta över sina sparmedel från banken till andra institut. Lojaliteten mot arbetsgivaren kan få den bankanställda att inte lämna all den information som kunden eller annan bank behöver.

Sammanfattningsvis: Bankerna bör ha centralt fastställda rutiner för sin verksamhet av vilka bl.a. bör framgå vilka betaltjänster banken erbjuder sina kunder. Det är givetvis också viktigt att personalen

verkligen följer fastlagda rutiner. Detta är en ledningsfråga. Ett problem kan här vara den konflikt som finns mellan en banks intresse av att kunden placerar sina sparmedel hos banken och det faktum att banken samtidigt är den som tillhandahåller de betaltjänster som gör det möjligt för kunderna att flytta över sina sparmedel från banken till andra institut.

3.9 INFORMATION TILL KUNDERNA

Av bilaga 3 framgår att kunderna har ett relativt gott utbud av betaltjänster att välja mellan vid överföringar från ett bankkonto. Det kan även om någon särskild undersökning inte gjorts avseende vilken avgift respektive bank tar ut för de olika tjänsterna konstateras att avgiftsnivån för de olika tjänsterna varierar kraftigt trots att nyttan av tjänsterna ofta är densamma för kunderna. I vissa fall krävs dock att kunden ingått särskilt avtal med banken för att den skall kunna utnyttja tjänsten, exempelvis vid girobetalning per betalningsorder. Att drygt en tredjedel av de tillfrågade i avsnitt 2.2 nämnda rapport från Konsumentverket svarar att de "ofta" eller "ibland" betalar på det kraftigt avgiftsbelagda sättet kontant över disk tyder på att styrmekanismerna vad avser avgiftssättningen inte fungerar som det är tänkt på marknaden. I avsnitt 3.6 anges också att när prisinformationen brister fungerar inte heller styrmekanismerna som det är tänkt på marknaden. Kundernas möjligheter att jämföra och välja försvåras vilket i sin tur återverkar negativt på effektivitet och konkurrens.

Nya aktörer och distributionskanaler har medfört att bankernas utbud av betaltjänster under de senaste åren genomgått fortlöpande förändringar. För att kunderna verkligen skall kunna tillgodogöra sig det ökade utbudet krävs att de är aktiva och anpassar sitt beteende så att de i möjligaste mån utnyttjar de betaltjänster som bäst tillgodoser deras behov. Vid en jämförelse mellan egenskaperna hos olika tjänster är

fler faktorer än avgiftsstorleken av intresse för kunderna, såsom t.ex. användarvänlighet, tidsåtgång för genomförande, huruvida det är kopplat några förmåner till tjänsten o.s.v. Jämförelser kräver att kunden har tillgång till tydlig, korrekt och jämförbar information.

Den information som lämnas till kunden skall presenteras på ett sådant sätt att han vid beslutstidpunkten kan tillgodogöra sig denna.

När det gäller löpande avtal, t.ex. kontokortsavtal, förekommer det att banken använder en generell klausul som anger att avgiften, ibland exemplifierande, utgår "enligt de grunder som banken vid varje tillfälle tillämpar". Kunden erhåller således inte någon uppgift om de avgifter samt storleken på dessa, som gäller vid avtalets ingående. Detta är inte acceptabelt. Om avgifternas storlek inte anges i avtalet bör banken på ett tydligt sätt informera kunden om gällande avgifter innan han blir bunden av avtalet.

Bankernas avtalsformulär innehåller ofta en omfattande textmassa. Även om kunderna givetvis bör läsa all denna text är det säkerligen vanligt att många endast översiktligt går igenom texten. Det är därför önskvärt att villkor av särskild betydelse för tjänsten såsom ansvar, avgifter och övrig information som krävs för att bedöma tjänstens kvalitet lyfts fram, exempelvis med fetstil.

Bankerna förbehåller sig ofta även en nästan oinskränkt rätt att både införa nya avgifter och ändra/höja tidigare avgifter utan krav på särskild motivering.

Betaltjänstutredningen föreslår i sitt slutbetänkande (SOU 1995:69) att kunden alltid skall ha rätt till förhandsinformation om kommande ensidiga ändringar i gällande avtal och att kunden likaledes skall ha rätt att frånträda avtalet vid ändringar oavsett eventuella uppsägningsklausuler.

Det kan diskuteras om det kan accepteras att banken utan närmare skäl skall kunna ändra avgiftsuttaget. Det rör sig emellertid om avtal som vanligen löper under längre tider. Det måste därför finnas en möjlighet för banken att förändra tjänsten och avgiften. Det är inte rimligt att banken för all framtid skall vara bunden till de ursprungliga villkoren.

Kunderna bör dock, i enlighet med betaltjänstutredningens förslag, alltid ha rätt till förhandsinformation innan en avgift höjs/tillkommer. Om kunden p.g.a. den ändrade avgiften önskar frånträda avtalet bör han ges denna möjlighet utan att någon särskild avgift debiteras.

Bankerna förbehåller sig normalt i villkoren rätten att dra avgiften från ett till tjänsten anslutet konto. Eftersom banken förbehåller sig denna ensidiga rätt bör krav kunna ställas på att kunden aldrig skall behöva sväva i ovisshet om storleken på de avgifter som kommer att dras från hans konto. Även detta talar för att kunden skall få förhandsinformation om ändringen. Informationen bör lämnas på det sätt som kunden normalt erhåller löpande information om det konto som är kopplat till tjänsten.

Vid enstaka betaltjänstuppsdrag bör kunden på samma sätt informeras om avgiftens storlek samt andra villkor av särskild betydelse på ett sådant sätt att han vid beslutstidpunkten kan tillgodogöra sig denna.

Den information som bankerna i dessa avseenden lämnar i dag är emellertid i många fall bristfällig.

För att kunna göra rationella val behöver kunderna även information i form av översikter över de betaltjänster som erbjuds. Det kan dock inte anses åligga bankerna att lämna sådan information. Informationen bör istället lämnas av en neutral aktör, exempelvis Konsumenternas Bankbyrå.

Sammanfattningsvis: När prisinformation brister fungerar inte heller styrmekanismerna som det är tänkt på marknaden. Kundernas möjligheter att jämföra och välja försvåras vilket återverkar i sin tur negativt på effektivitet och konkurrens. Kunderna behöver få tydlig, korrekt och jämförbar information. Den information som kunderna idag får av bankerna är inte alltid tillräckligt god.

KAP. 4 BEHOV AV ÅTGÄRDER

Rapporten innehåller en redovisning av hur ett antal viktiga funktioner på betaltjänstmarknaden fungerar. Utredningen visar inte på några grundläggande systemfel men väl ett antal delproblem som kan verka hämmande för kundernas rörlighet.

I syfte att skapa förutsättningar för att öka kundernas möjlighet att rationellt och effektivt utnyttja tjänsteutbudet och de nya tekniska förutsättningarna på marknaden

- bör nya riktlinjer utarbetas vad gäller information om de avgifter som bankerna tar ut för olika betaltjänster och den float som dessa tjänster är förenade med. Det är här frågan om sådan information som ger kunderna ett bra underlag för sina val av betaltjänster.

Det bör särskilt undersökas hur IT-tekniken kan användas för att förbättra informationen till kunderna. Bankernas Internetplatser är nämligen en utmärkt kanal där kunderna borde kunna hämta översiktlig och jämförbar information.

- bör Konsumenternas Bankbyrå kunna ta fram översikter över de betaltjänster som erbjuds. Det är viktigt att kunderna får en bra information om de olika alternativ för betalningsöverföringar som finns. Det handlar här både om att beskriva olika betaltjänster och informera om prissättningen av dessa. Finansinspektionen kan som en av huvudmännen för Bankbyrån verka för att så sker.
- bör inte minst skolornas viktiga roll att både lära och försöka intressera eleverna för vardagsekonomiska frågor uppmärksammas. Finansinspektionen kan här för sin del genom sitt huvud-

mannaskap i Konsumenternas Bankbyrå verka för att möjligheterna att ta fram ett undervisningsmaterial för skolorna utreds.

- bör den konflikt, som finns mellan en banks intresse av att kunden placerar sina sparmedel hos banken och det faktum att banken samtidigt är den som tillhandahåller de betaltjänster som gör det möjligt för kunderna att flytta över sina sparmedel från banken till andra institut, ytterligare analyseras. Denna konflikt kan påverka och har i vissa fall påverkat servicen och informationen på ett sådant sätt att kunderna inte får kännedom om eller inte kan utnyttja de möjligheter till betalningsöverföringar som faktiskt finns.

Slutligen har i rapporten vissa förhållanden uppmärksamats som det finns skäl för Finansinspektionen att granska närmare i sitt löpande tillsynsarbete. Som exempel kan nämnas att dataclearing-systemets konstruktion innebär att det genom s.k. debetdragningar kan ske uttag från konton utan att kontoförande bank har full kontroll över detta. Detta är en brist som gör att strävan bör vara att finna en bättre teknisk lösning.

En annat exempel på en viktig tillsynsfråga är det ansvar som kontoförande bank har för att obehöriga uttag inte sker från kundens konto. Dessvärre förekommer att bankerna utan lagstöd begränsar detta ansvar, exempelvis vid Autogireringar. Det är därför viktigt att inskräpa hos bankerna att de vid utarbetande av nya tjänster och samarbetsformer inte friskriver sig från eller på

annat sätt undandrar sig, exempelvis vid reklamationer, det ansvar man har gentemot kunden.

Bilaga 1

Nedan redovisas i tabellform omfattningen av deltagandet i RIX-, Bankgiro-, respektive Postgirosystemet.

System för betalningsförmedling

Antal transaktioner. Tusental

	1993	1994	1995	1996	1997
RIX-systemet*	78	84	119	310	326
- Interbankbetalningar	24	21	21	25	24
- Clearingbetalningar	54	63	98	285	302
Bankgirosystemet	210 490	230 752	249 153	264 880	289 532
Postgirosystemet**	412 000	413 000	415 000	423 000	435 000

Transaktionsvärde. Miljarder kr

	1993	1994	1995	1996	1997
RIX-systemet*	40 898	39 920	53 591	78 189	82 051
- Interbankbetalningar	16 836	14 101	15 345	17 452	18 906
- Clearingbetalningar	24 062	25 819	38 246	60 737	63 145
Bankgirosystemet	1 866	2 049	2 268	2 410	2 623
Postgirosystemet**	4 108	4 320	3 873	3 637	4 886

(källa: Riksbanken)

* Genom RIX-systemet avvecklas både interbankbetalningar och kundrelaterade betalningar, s.k. clearingbetalningar. Transaktioner mellan deltagare, t.ex. mellan två bankers daglåneavdelningar, kallas interbankbetalningar. Kundrelaterade betalningar innefattar en tredje part - en kund hos en bank.

** Betalningar inom Postgirot avvecklas inte i RIX-systemet.

Antal deltagare

	1993	1994	1995	1996	1997
RIX-systemet	20	20	23	26	27
Bankgirosystemet	15	16	21	23	23

(källa: Riksbanken)

Bilaga 2. Översiktlig uppställning över vilka system tillhandahållandet av betaltjänster kräver tillgång till

Betaltjänster	Möjliga systemkomb. (DCL, Bg, Pg, RIX och bankernas interna resp gem. system)	Krav på bank	Krav på kund	Kommentar
Kontantuttag i kassa	Uttag från kontorsbanken: Bankens interna system Uttag från annan bank: DCL och RIX	Bankkontor	Konto i någon svensk bank (undantag bank- resp postgiroanvisning)	
Uttag i svensk bankautomat (Kortutgivare är en svensk bank och kortet är kopplat till konto i denna)	Transaktionsinformation: Bankernas interna och gemensamma (Bankomat och Minuten) system. Clearing i Bankgirosystemet och avveckling i RIX.	Tillgång till bankautomater antingen genom eget ägande, bilaterala avtal eller deltagande i varumärkesförening	Bankomat-/Minutenkort som är kopplat till bankkonto	
Gireringstjänster	Bankens interna system, Bg, Pg, och RIX	Avtalsförhållande med systemägarna.	Konto i svensk bank	Det är möjligt att erbjuda tjänsten utan tillgång till Bg alternativt Pg, t.ex. Privatgirot.
Betalning med förbetalt kort (kontantkort)	Bankens interna system	Tillhandahålla kunderna laddningsautomater. Tillhandahålla butikerna, dels system för att ta emot kunds kort, dels system för att tömma sin redovisning till banken.	Kort som är kopplat till ett konto	
Autogiro	<u>Alt 1:</u> Bg och RIX <u>Alt 2:</u> Pg och RIX		Avtal med betalningsmottagaren	BGC:s autogirojänst kan kopplas till samtliga bankers konton med undantag av Postgirot Banks konton. Postgirot Banks autogirojänst kan endast användas av betalningsmottagare som har postgirokonto. Postgirot Bank medges inte debiteringsmöjlighet hos alla banker.
<i>Överföring inom eller till/ från annan bank via:</i>				
- Kassa	<u>Alt 1:</u> DCL och RIX <u>Alt 2:</u> Bg och RIX <u>Alt 3:</u> Pg och RIX	Bankkontor	Konto i någon svensk bank	

Bilaga 2. Översiktlig uppställning över vilka system tillhandahållandet av betaltjänster kräver tillgång till (forts)

Betaltjänster	Möjliga systemkomb. (DCL, Bg, Pg, RIX och bankernas interna resp. gem. system)	Krav på bank	Krav på kund	Kommentar
Överföring inom eller till/ från annan bank via: (forts)				
- Bank på Telefon	Intern överföring: Bankens interna system Extern överföring: DCL och RIX	Säkra interna system	Kan krävas av kunden att han fördefinierar till vilka konton överföring skall kunna ske	
- Internetbanking (Vissa banker erbjuder genom denna ingång även möjligheten att göra betalningar till Pg och Bg.)	Bankens interna system, Bg, Pg, DCL och RIX	Internetadress, hemsida, Digital signatur samt säkra interna system.	Bankkonto, PC, uppkoppling mot Internet samt eventuella programvaror.	Vissa banker erbjuder endast överföringar mellan bankinterna konton.
- Förbeställt uppdrag (ex. stående överföring)	DCL och RIX		Bankkonto samt avtal med kontoförande bank om tjänsten.	
Telefonöverföring för kontoinsättning	Bankens interna system, DCL och RIX	Implementerat kontrolltalrutiner, d.v.s. databaserade kontrolltal används för att klara säkerheten vid denna typ av överföringar.	Bankkonto samt identifiering på av banken angivet sätt.	
Lön, pension och andra periodiska utbetalningar	Bankens interna system, DCL, Bg och RIX	Avtal med arbetsgivare	Avtal med arbetsgivare.	Postgirot Bank har inga lönekonton och kan därför inte erbjuda denna tjänst.

DCL = Dataclearingen

Bg = Bankgirot

Pg = Postgirot

RIX = Riksbankens system för avveckling av betalningar

BGC = Bankgirocentralen BGC AB

Bilaga 3. Betaltjänster som erbjuds bankkunder

<i>Kontantuttag från konto</i>	<i>Kommentar</i>
Kassa	Erbjuds endast av banker med kundkontor. Tjänsten förutsätter således att kunden har ett sådant kontor i sin närhet. Uttag kan endast ske från konto som förs av den bank som kontoret representerar såvida inte denna bank träffat särskilt avtal med annan bank.
Kontokort	Kunden måste ha ett kontokort som är anslutet till bankautomater. Krävs att automater finns i kundens närhet.*
Förbetalt kort (cashkort)	Torde kunna jämföras med kontantuttag. Kunden bör dock ha ett förbetalt kort som kan laddas på ett för kunden någorlunda enkelt sätt.

* Kontokorten kan ofta ersätta kundernas behov av kontantuttag genom att det även är användbart som direkt betalningsmedel.

<i>Överföring mellan kunds egna konton i olika banker</i>	<i>Kommentar</i>
Kassa	Erbjuds endast av banker med kundkontor. Tjänsten förutsätter således att kunden har ett sådant kontor i sin närhet. Överföring kan endast ske från konto som förs av den bank som kontoret representerar såvida inte denna bank träffat särskilt avtal med annan bank.
Automatisk/Stående överföring	Denna tjänst erbjuds av samtliga banker som ingår i utredningen.
Autogiro	Bankgirocentralen BGC har beslutat att denna tjänst fr.o.m. i höst även skall vara öppen för överföringar mellan bankkonton.
Girobetalning per betalningsorder	Avsikten med denna tjänst är egentligen att den skall användas för betalning av räkningar. Tjänsten kan dock även användas för överföringar mellan bankkonton. Kunden får i dessa fall på betalningsordern ange Post- eller Bankgironumret till det bankkontor dit pengarna skall gå samt på vilket konto i banken som pengarna skall sättas in.
Telefontjänst	Utformningen av denna tjänst varierar mellan bankerna. Vissa banker erbjuder kunden möjligheten att via denna tjänst göra överföringar till konton i andra banker medan andra endast erbjuder möjligheten att göra överföringar mellan konton inom banken.
Internet	Samma sak gäller här som för Telefontjänst.
Telefonöverföring	Det är med undantag av RTGS-betalning den enda överföringen som sker utan tidsfördröjning. RTGS-betalning via RIX-systemet används dock endast för överföringar f.n. överstigande 20 miljoner kronor.

Bilaga 3. Betaltjänster som erbjuds bankkunder (forts)

<i>Överföring från konto i bank till konto hos annan finansiell aktör (ex. fondbolag)</i>	<i>Kommentar</i>
Kassa	Erbjuds endast av banker med kundkontor. Överföringen består i ett uttag från kundens konto hos den bank som kontoret representerar och en insättning via Bank- eller Postgirot på kundens konto hos den finansiella aktör dit pengarna skall gå.
Autogiro	-----
Girobetalning per betalningsorder	Avsikten med denna tjänst är egentligen att den skall användas för betalning av räkningar. Tjänsten kan dock även användas för överföringar från bankkonto till konto hos annan finansiell aktör. Kunden får i dessa fall på betalningsordern ange post- eller bankgironumret till den finansiella aktör dit pengarna skall gå samt på vilket konto hos denne som pengarna skall sättas in.
Telefontjänst	Vissa banker som erbjuder denna tjänst tillhandahåller sina kunder möjligheten att göra överföringar från kundens konto hos dem till kundens konto hos fondbolag som ingår i samma koncern som banken.
Internet	Samma sak gäller här som för Telefontjänst.